

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดแนวความคิดและเพื่อเป็นการสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

1. การศึกษาขั้นพื้นฐาน
  - 1.1 ความหมายของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน
  - 1.2 ความจำเป็นในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. การมัธยมศึกษา
  - 2.1 ความหมายของการมัธยมศึกษา
  - 2.2 ความสำคัญของการมัธยมศึกษา
  - 2.3 ความมุ่งหมายของการมัธยมศึกษา
  - 2.4 ลักษณะการมัธยมศึกษาของไทย
  - 2.5 หน้าที่ของโรงเรียนมัธยมศึกษา
  - 2.6 โรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดหนองคาย
3. หลักสูตร
  - 3.1 ความหมายของหลักสูตร
  - 3.2 ความสำคัญของหลักสูตร
  - 3.3 หลักสูตรกับการจัดการเรียนการสอน
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
  - 4.1 ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น
  - 4.2 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น
  - 4.3 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
  - 4.4 การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา
  - 4.5 สภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดหนองคาย
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 5.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 5.3 งานวิจัยต่างประเทศ

1. การศึกษาขั้นพื้นฐาน

1.1 ความหมายของการศึกษาขั้นพื้นฐาน

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา นักวิชาการและนักการศึกษาได้ให้ความหมายการศึกษา ขั้นพื้นฐานไว้ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2531 : 37 ; อ้างถึงใน ประกอบ ใจมั่น. 2539 : 28) ได้ให้ความหมายว่า การศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง การศึกษาที่ทุกคนควรจะได้รับ เพื่อให้มีความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต รวมทั้งการดำรงตนเป็นพลเมืองดีและมีพื้นฐานในการที่จะศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมหรือศึกษาต่อในระดับสูงต่อไปได้ ซึ่งการศึกษาขั้นพื้นฐานในทศวรรษ ที่1990 และในอนาคตมีความหมายที่กว้างขึ้น คือนอกจากอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้เป็นพลเมืองดี รู้จักแก้ปัญหา วางแผนทำงานร่วมกับผู้อื่นแล้ว ควรได้รวมถึงความสามารถในการเข้าใจในการแสวงหาความรู้ใหม่ การรู้จักเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง (Self - Directed Learning) และการใช้คอมพิวเตอร์

ราชกิจจานุเบกษา (2542 : 3) การศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง การศึกษาก่อนระดับ อุดมศึกษา

กระทรวงศึกษาธิการ (2542 : 15 – 16) ได้ให้ความหมาย การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ว่าเป็นการจัดประสบการณ์ด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะ และคุณค่าที่จำเป็นต่อชีวิต ซึ่งได้แก่ ความรู้ ความสามารถ และทักษะในการสื่อสารทั้งด้านการพูด และการเขียน ด้านการคิดคำนวณ ด้านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ด้วยเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ ตลอดจนมีความรู้ในศาสตร์สาขาต่าง ๆ ที่จะใช้ในการดำรงชีวิต ส่วนด้านคุณค่านั้นหมายถึงความมีจิตใจ อ่อนดงาม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีคุณธรรมตามหลักศาสนา การอนุรักษ์สืบสานเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันก็มีวิสัยทัศน์ที่ทันต่อความเป็นไปในสังคมอื่น และความก้าวหน้าในสังคมโลก

สงบ ลักษณะ (2542 : 83) การศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ การศึกษาระดับประถมศึกษา 6 ปี มัธยมศึกษา 6 ปี ซึ่งรวมทั้งมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญ และสายอาชีพ (อาชีวศึกษา)

กรมการปกครอง (2544 : 2) ให้ความหมายของการศึกษาขั้นพื้นฐานว่า เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาและวางรากฐานชีวิต การเตรียมพร้อมของเด็ก ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ บุคลิกภาพ และสังคม ให้ผู้เรียนได้พัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้าน

คุณธรรม จริยธรรม ความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐาน รวมทั้งให้สามารถค้นพบความต้องการ ความสนใจความถนัดของตนเองด้านวิชาการ วิชาชีพ ความสามารถในการประกอบการงาน อาชีพ และทักษะทางสังคม โดยให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรมและมีความสำนึกในความเป็นไทย

กล่าวโดยสรุป การศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ การศึกษาก่อนระดับอุดมศึกษา ให้สามารถ อ่านออกเขียนได้ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมของเด็ก ทั้งทาง ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ บุคลิกภาพ และสังคม สามารถดำรงชีวิตอยู่ใน สังคมได้อย่าง มีความสุข มีศักดิ์ศรี และเหมาะสมตามศักยภาพ

1.2 ความจำเป็นในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

คุณภาพของคนเป็นปัจจัยสำคัญที่ชี้ขาด ความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้า ของประเทศในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองได้ใช้ความพยายามอย่างต่อเนื่องที่จะ จัดให้ได้ทุกคนได้รับการศึกษาที่ดีที่สุดตามศักยภาพของแต่ละคน แต่เมื่อมองสภาพความเป็นจริงก็พบว่าคนไทยโดยเฉลี่ยได้รับการศึกษาเพียง 5.3 ปี ทั้ง ๆ ที่กฎหมายว่าด้วยการศึกษากำหนดบังคับกำหนดไว้ 6 ปี ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าคิดประชากรที่มีอายุ 25 ปีขึ้นไป พบว่าได้รับการศึกษาเฉลี่ยเพียง 3.8 ปี ซึ่งต่ำกว่านั้น กลุ่มประเทศอาเซียน จีน ญี่ปุ่น เกาหลี และได้หันความสนใจอีกข้อหนึ่งที่แสดงถึงประสิทธิภาพของการผลิต และประสิทธิภาพในการทำงานของคนไทย คือ แรงงานไทยได้รับการศึกษาดำ คือ ร้อยละ 77 ของแรงงานได้รับการศึกษาไม่สูงกว่าระดับประถมศึกษา ทำให้คุณภาพการศึกษาของไทยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เด็กบางพื้นที่อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ คิดเลขไม่เป็น อัตราการคงอยู่ของนักเรียนที่เริ่มเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีอัตราการคงอยู่ลดลง จากปี พ.ศ. 2535 ร้อยละ 84.52 เป็นร้อยละ 74.28 ในปี พ.ศ. 2540 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ในด้านความรู้ ความคิดในกลุ่มภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ การคิดและแก้ปัญหา การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาสังคม และการพัฒนาสุขภาพอนามัยโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับพอใช้ คิดเป็นร้อยละ 57.17 และ 50.57 ตามลำดับ ซึ่งจะต้องพัฒนาให้สูงขึ้นอีก (กระทรวงศึกษาธิการ. 2542 : 7)

การศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นปัจจัยที่จำเป็นและมีประโยชน์ยิ่งต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าปัจจัยพื้นฐานอื่นๆ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค หากประชาชนไทยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือทั้งหมดขาดการศึกษาขั้นพื้นฐานก็เท่ากับชีวิตขาดสิ่งจำเป็นที่ชีวิตขาดไม่ได้ ชีวิตก็จะตกอยู่ในภาวะยากแค้น ด้วยคุณค่า ขาดความสมบูรณ์ ขาดคุณภาพ และขาดความปกติสุขที่สามัญชนพึงได้รับ ภาวะของการขาดเช่นนี้จะมี

ผลกระทบต่อลูกหลานและชุมชนที่ขาดต่อการหลุดพ้นจากวงจรอันยากไร้ ความจำเป็นและประโยชน์ของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นที่ประจักษ์ในสังคมไทย ฉะนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 จึงได้กำหนดไว้ในมาตรา 43 ไว้ไม่เกิน 5 ปี ครบกำหนด 5 ปี ในวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2545 ที่จะต้องจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เป็นไปตามบทบัญญัติ ซึ่งมีสาระสำคัญว่า ประชาชนไทยมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึง มีคุณภาพ และไม่เก็บค่าใช้จ่าย ซึ่งระบบการจัดการศึกษาโดยทั่วไป ก็จะเริ่มตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 ทั้งสายสามัญและสายอาชีพ

2. การมัธยมศึกษา

2.1 ความหมายของการมัธยมศึกษา

ประเสริฐ ธรรมโฆหาร (2542 : 28) กล่าวว่า การมัธยมศึกษา คือ การศึกษาหลังระดับประถมศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองดี มีความรู้ทั้งวิชาการและวิชาชีพที่เหมาะสมกับวัย ความต้องการ ความสนใจ และความถนัด เพื่อให้แต่ละบุคคลเข้าใจและรู้จักเลือกอาชีพ ที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม หรือเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

สุพกิจ กงบูรณ (2544 : 24) ได้ให้ความหมายของการมัธยมศึกษาว่า การมัธยมศึกษา นั้นเป็นการศึกษาระดับกลาง เพื่อจัดการศึกษาสำหรับเด็กรุ่นให้ได้รับการพัฒนาความรู้ ความสามารถที่เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ และการศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น

กู๊ด (Good. 1973 : 158) ได้ให้ความหมายของการมัธยมศึกษาไว้ว่า "มัธยมศึกษา" คือ การศึกษาที่วางแผนไว้สำหรับเยาวชนอายุ 12 - 17 ปี เน้นหนักเพื่อให้เป็นเครื่องมือให้กับ การเรียนรู้ แสดงออก และทำความเข้าใจกับสภาพความเป็นไปของชีวิตที่แท้จริง และเป็นการพัฒนาเจตคติในการคิดค้นนิสัยและสาระสำคัญอันเกี่ยวกับสังคม ร่างกาย และสติปัญญา

สรุปแล้ว การมัธยมศึกษา หมายถึง การศึกษาสำหรับเยาวชนที่มีอายุตั้งแต่ 12-17 ปี เป็นการศึกษาในระดับกลาง เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถของวัยรุ่น ตามความต้องการและความถนัดให้เข้าใจชีวิต และมีพื้นฐานความรู้สำหรับประกอบอาชีพ และศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น

2.2 ความสำคัญของการมัธยมศึกษา

การศึกษาระดับมัธยมศึกษา นับเป็นการศึกษาระดับสุดท้ายที่อยู่ในความควบคุม ความประพฤติกและพฤติกรรมอย่างเคร่งครัด เพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้ยึดมั่นในวัฒนธรรม

และค่านิยมที่ดี หากจะพิจารณาความสำคัญของการมัธยมศึกษาแล้วอาจแบ่งได้ 4 ด้าน ดังนี้ (อิฎฐารมย์ ประชุมวรรณ. 2541 : 1)

1. ความสำคัญของการมัธยมศึกษาต่อการพัฒนาบุคคล เนื่องจากผู้เรียนในระดับนี้ กำลังจะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต การศึกษาในระดับนี้จึงมีส่วนในการสร้างคุณลักษณะที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างดี เป็นที่ยอมรับของสังคมมีความรู้ ความสามารถที่จะประกอบอาชีพเลี้ยงตนได้ เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม สามารถทำงานและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ รู้จักรักษาสุขภาพของตน และรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ดังนั้น การศึกษาระดับมัธยมศึกษาจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาวัยรุ่นให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพ

2. ความสำคัญของการมัธยมศึกษาต่อสังคม การศึกษามีหน้าที่ในการถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีการ ความเชื่อและแนวทางการปฏิบัติให้แก่เยาวชนของชาติ ยิ่งสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นเพียงใด บทบาทในการจัดเตรียมเยาวชนให้แก่สังคมก็เป็นภาระหน้าที่ ของสถาบันการศึกษามากขึ้นเพียงนั้น การศึกษาระดับประถมเป็นเพียงการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อการดำรงชีวิต เพื่อทักษะพื้นฐานด้านการอ่าน เขียน และคิดคำนวณ ซึ่งยังไม่เพียงพอสำหรับการเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณภาพในสังคมที่มีความสลับซับซ้อน การศึกษาระดับมัธยมศึกษาจึงเป็นความจำเป็นและมีความสำคัญ โดยเฉพาะในสังคมที่มีความสลับซับซ้อนอย่างเช่นปัจจุบัน

3. ความสำคัญของการมัธยมศึกษาต่อเศรษฐกิจ โรงเรียนมัธยมศึกษาเป็นแหล่งผลิตทรัพยากรมนุษย์อันเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญยิ่งต่อความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศ โรงเรียนมัธยมศึกษาสามารถตอบสนอง และแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจด้านต่าง ๆ ได้หลายประการ เช่น การส่งเสริมความสามารถเชิงเศรษฐกิจ ให้มีความสามารถในการคิด รู้จักต่อรองอย่างถูกต้อง และเป็นธรรม เพื่อไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง

4. ความสำคัญของการมัธยมศึกษาต่อการเมือง และการปกครอง การมัธยมศึกษา มีความสำคัญต่อความมั่นคงทางสังคม และการเมือง ด้วยเหตุที่ว่าโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา เป็นสถาบันทางการศึกษาที่วางรากฐานทางความคิด และความประพฤติของวัยรุ่นปลูกฝังคุณธรรม และความสำนึกในสิทธิหน้าที่พลเมือง สร้างความมีวัฒนธรรม และศีลธรรมให้สมกับเป็นพลเมืองดีของชาติ เพื่อผู้เรียนจะได้เป็นประชาชนที่มีบทบาททางการเมืองอย่างเต็มที่ และถูกต้อง ในอนาคต ตลอดจนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

2.3 ความมุ่งหมายของการมัธยมศึกษา

กรมวิชาการ (2533 ก : 1) ระบุว่าหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้กำหนดจุดมุ่งหมายของการมัธยมศึกษาไว้ดังนี้ คือ การศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการศึกษามุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิต และศึกษาต่อให้สามารถเลือกแนวทางที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคม ตามบทบาท และหน้าที่ของตนในฐานะเป็นพลเมืองตามระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะเลือกและตัดสินใจประกอบสัมมาอาชีพทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มีนิสัยในการปรับปรุงตนเอง และสังคมเสริมสร้างอนามัยชุมชน และครองชีวิต โดยคำนึงถึงประโยชน์สังคม ส่วนหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) (กรมวิชาการ. 2533 ข : 1) ได้กำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลายไว้ว่าเป็นการศึกษามุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาคุณภาพชีวิต และทำให้สามารถทำประโยชน์ให้กับสังคมตามบทบาทและหน้าที่ของตนในฐานะพลเมืองติดตามระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยให้ผู้เรียนได้พัฒนาเชาวน์ปัญญา มีความรู้และทักษะเฉพาะด้านตามศักยภาพ เห็นช่องทางในการประกอบอาชีพร่วมพัฒนาสังคมตามแนวทางและวิธีการใหม่ๆ และบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม

2.4 ลักษณะการมัธยมศึกษาของไทย

ลักษณะของการมัธยมศึกษาของไทย มีลักษณะทั่วไปโดยสรุปได้ดังนี้

1. การมัธยมศึกษาเป็นการศึกษาระดับกลาง (Intermediate) ลักษณะนี้จะเป็นสากล ทุกประเทศจัดระดับมัธยมศึกษาไว้ในแผนการศึกษาชาติเหมือนกัน คือ เป็นการศึกษาระดับหลังประถมศึกษาและก่อนอุดมศึกษา การศึกษาระดับนี้จึงมีความสำคัญมากเพราะเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างการศึกษาถึง 2 ระดับ ฉะนั้นเมื่อผู้เรียนมาจากชั้นประถมศึกษา ก่อนจะสอบต้องทดสอบความรู้พื้นฐานก่อน เพื่อจะได้ประสมประสานกับความรู้ที่จะให้ในระดับมัธยมศึกษา และจะต้องเชื่อมโยงความรู้และประสบการณ์ให้ผู้เรียนมีความพร้อมที่จะไปศึกษาต่อ การศึกษา ในระดับนี้มีทั้งจบในตัวเองและเป็นพื้นฐานสำหรับไปศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา
2. ในสมัยก่อนการมัธยมศึกษาเดิม เป็นการศึกษาออกเกณฑ์บังคับ (non compulsory - education) โดยปรกติทุกประเทศจะมีพื้นฐานต่ำของระดับการศึกษาไม่เท่ากัน บางประเทศจะบังคับให้จบระดับประถมศึกษา บางประเทศอาจบังคับให้จบระดับมัธยมศึกษา สำหรับในประเทศไทยจะบังคับให้ทุกคนเรียนจบชั้นประถมศึกษา ส่วนชั้นมัธยมศึกษาแม้ยังไม่ได้อยู่ในเกณฑ์บังคับ แต่รัฐค่อนข้างจะเอาใจใส่มาก ดังเห็นได้จากกรณีที่รัฐขยายโอกาสทาง

การศึกษาให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาที่มีโอกาสเรียนระดับมัธยมศึกษา ตั้งแต่ปีการศึกษา 2539 เป็นต้นไป จนดูเหมือนว่ามัธยมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ และใน ปี 2540 เป็นต้นมาถือเป็น การศึกษาภาคบังคับ ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ ฉบับพุทธศักราช 2540

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2540

มาตรา 43 บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี ที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึง และมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

2.5 หน้าที่ของโรงเรียนมัธยมศึกษา

โรงเรียนมีหน้าที่หลักในการจัดการศึกษา โดยพัฒนานักเรียนให้มีความสมบูรณ์ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรมและการดำรงชีพอย่างเป็นสุข ในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ที่เกิดขึ้นนั่นคือให้นักเรียน เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุขด้วยความร่วมมือของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน ชุมชน สังคม โดยเฉพาะครอบครัวของนักเรียนเอง (กรมสามัญศึกษา. 2544 : 1)

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โรงเรียนคือสถานศึกษาที่จัดการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน (มาตรา 4 วรรคห้า) โดยการจัดการศึกษาต้องเป็น ไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และ วัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้อย่างมีความสุข (มาตรา 6)

โรงเรียนมัศึกษามีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา เพื่อสนองความ ต้องการในการให้ความรู้ ประสบการณ์ และการอบรมแก่เยาวชน เพื่อให้ผู้เรียนนำไปประยุกต์ ใช้ในชีวิตประจำวัน (สุพกิจ กงบูรณ. 2544 : 26)

กล่าวได้ว่า หน้าที่ของโรงเรียนมัธยมศึกษา ต้องรับผิดชอบในการจัดการศึกษา เพื่อสนองความต้องการ ความสนใจ ตามความรู้ความสามารถของผู้เรียนและให้สอดคล้องกับ ความเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจสังคม ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี เพื่อให้คุณภาพของเยาวชนเป็นไปตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของหลักสูตร

2.6 โรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดหนองคาย

การจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาของจังหวัดหนองคาย กระทรวงศึกษาธิการ ได้ดำเนินการทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ประกอบด้วย โรงเรียนในสังกัดทั้งสิ้น 57 โรงเรียน แบ่งตามขนาดของโรงเรียนได้ 3 ขนาด ดังนี้ (สำนักงาน สสามัญศึกษาจังหวัดหนองคาย. 2545 : 24)

1. โรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็ก (มีนักเรียนต่ำกว่า 500 คน) จำนวน 29 โรงเรียน คือ โรงเรียนกวนวันวิทยา โรงเรียนเวียงคำวิทยา โรงเรียนพระพุทธรบาทวิทยาคม โรงเรียนหนองแข็งวิทยาคม โรงเรียนท่าบ่อพิทยาคม โรงเรียนประชานิมิตรพิทยานุกูล โรงเรียนหนองหัวช้างวิทยา โรงเรียนโนนคำพิทยา โรงเรียนพระธาตุบังพวนวิทยา โรงเรียนคำยบกวานวิทยา โรงเรียนฝางพิทยาคม โรงเรียนหนองนางพิทยาคม โรงเรียนศรีสำราญวิทยาคม โรงเรียนท่าดอกคำวิทยาคม โรงเรียนนาดีพิทยาคม โรงเรียนพระบาทนาสิงห์พิทยาคม โรงเรียนโพธิ์ทองวิทยานุสรณ์ โรงเรียนร่วมธรรมานุสรณ์ โรงเรียนสมสนุกพิทยาคม โรงเรียนภูทอกวิทยา โรงเรียนหนองหิ้งพิทยา โรงเรียนหินโงมพิทยาคม โรงเรียนด่อนวิทยา โรงเรียนศรีชมภูวิทยา โรงเรียนโพนทองประชาสรรค์

2. โรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง (มีนักเรียน 500-1,499 คน) จำนวน 22 โรงเรียน คือ โรงเรียนพานพร้าว โรงเรียนประชาบดีพิทยาคม โรงเรียนสังคมวิทยา โรงเรียนโซ่พิสัยพิทยาคม โรงเรียนโคกคอนวิทยาคม โรงเรียนโพธิ์ตากพิทยาคม โรงเรียนเขมพิทยาคม โรงเรียนศรีวิไลวิทยา โรงเรียนน้ำสวยวิทยา โรงเรียนปากคาดพิทยาคม โรงเรียนวังหลวงพิทยาสรรพ์ โรงเรียนนุ่งคล้านคร โรงเรียนเหล่าคามพิทยาคมรัชมังคลาภิเษก โรงเรียนปากสวยพิทยาคม โรงเรียนหนองคายวิทยาคาร โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 27 จังหวัดหนองคาย โรงเรียนนาหนังพัฒนศึกษา โรงเรียนเคอวิทยาคาร โรงเรียนกุดบงพิทยาคม โรงเรียนบึงโขงหลงวิทยาคม โรงเรียนหนองยองพิทยาคมรัชมังคลาภิเษก และโรงเรียนนาสวรรค์พิทยาคม

3. โรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดใหญ่ (มีนักเรียน 1,500 คนขึ้นไป) จำนวน 6 โรงเรียน คือ โรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร โรงเรียนชุมพลพนพิสัย โรงเรียนท่าบ่อ โรงเรียนบึงกาฬ โรงเรียนพรเจริญวิทยา และโรงเรียนเซกา

3. หลักสูตร

3.1 ความหมายของหลักสูตร

การศึกษาหลายท่าน ได้ให้ความหมายของหลักสูตร ไว้ในทัศนะที่ แตกต่างกัน ดังนี้

สงขล ลักษณ์ะ (2542 : 29) ให้ความหมายหลักสูตรคือการวางแผนการเตรียมการ เพื่อการจัดการเรียนการสอน การวางแผนการเตรียมการนี้จะครอบคลุมถึงทุกสิ่งที่จะเป็น วิถีทางสู่ผลลัพธ์ คือ ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่พึงปรารถนา

บุญมี เณรยอด (ม.ป.ป. : 6) สรุปความหมายของหลักสูตรเป็น 2 นัย คือหลักสูตร ในความหมายแคบกับหลักสูตรในความหมายกว้าง โดยกล่าวว่า หลักสูตร ในความหมายแคบ หมายถึง เอกสารที่กำหนดโครงการของผู้เรียน ประกอบด้วย ความมุ่งหมายของการให้การศึกษา เนื้อหาวิชา อัตราเวลาเรียน กิจกรรม และประสบการณ์ที่จัดให้กับผู้เรียน การวัดและประเมินผล การเรียนการสอน ส่วนหลักสูตรในความหมายกว้าง หมายถึง โครงการที่ประมวลความรู้และ ประสบการณ์ที่โรงเรียนจัดให้ผู้เรียนเพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถด้านต่างๆ ของผู้เรียนไปตามความมุ่งหมายที่กำหนดไว้ทั้งในและนอกโรงเรียน

ไทเลอร์ (Ralph W. Tyler. 1957 : 30) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรว่า คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่จัดขึ้น เพื่อเป็นการเรียนการสอนสำหรับเด็ก แต่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของโรงเรียน

ทาบา (Hilda Taba. 1962 : 10) กล่าวว่า หลักสูตรคือแผนการเรียนรู้ที่ประกอบด้วย จุดประสงค์ และจุดหมายเฉพาะ การเลือกและการจัดเนื้อหา วิธีจัดการเรียนการสอนและการประเมินผล

กู๊ด (Cater V. Good, 1973 : 157) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ 3 ประการดังนี้

1. หลักสูตร หมายถึง เนื้อหาวิชาที่จัด ไว้เป็นระบบให้ผู้เรียน ได้ศึกษาเพื่อสำเร็จ หรือรับประกาศนียบัตรในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง
2. หลักสูตร หมายถึง เค้าโครงทั่วไปของเนื้อหาหรือสิ่งเฉพาะที่จะต้องสอน ซึ่งโรงเรียนจัดให้แก่เด็ก เพื่อให้สำเร็จการศึกษา และสามารถเข้าศึกษาต่อในทางอาชีพต่อไป
3. หลักสูตร หมายถึง กลุ่มวิชาและการจัดประสบการณ์ที่กำหนดไว้ ให้ผู้เรียน ได้เรียนภายใต้การแนะนำของ โรงเรียนและสถานศึกษา

เซเลอร์และอเล็กซานเดอร์ (Saylor and Alexander. 1974 : 6) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรว่า คือ การจัดเตรียมมวลประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดสัมฤทธิ์ผลตามจุดมุ่งหมายทางการศึกษาอย่างกว้างๆ และจุดมุ่งหมายเฉพาะของโรงเรียน

กล่าวโดยสรุปแล้ว หลักสูตร หมายถึง แนวการจัดมวลประสบการณ์ความรู้ เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการ ตามความมุ่งหมายของการจัดการศึกษา

3.2 ความสำคัญของหลักสูตร

ในการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพนั้นจะต้องอาศัยหลักสูตรเป็นแนวทางในการจัด ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า หลักสูตรถือเป็นตัวกำหนดประสิทธิภาพของการศึกษาดังที่นักศึกษหลายท่านได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ ดังนี้

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539 : 4-11) กล่าวถึง ความสำคัญของหลักสูตรว่าหลักสูตร มีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาทุกระดับ เพราะเป็นตัวกำหนดกรอบแนวปฏิบัติที่จะ ทำให้การเรียนการสอนบรรลุตามความมุ่งหมายที่วางไว้ นอกจากนี้หลักสูตรยังเป็นเครื่อง ชี้นำทางในการจัดความรู้ และประสบการณ์แก่ผู้เรียน ซึ่งครูจะต้องปฏิบัติตามเพื่อให้ผู้เรียน ได้รับการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน หลักสูตรจึง เป็นหัวใจสำคัญของการศึกษา และเป็น เครื่องชี้ถึงความเจริญของชาติ ถ้าประเทศใดมีหลักสูตรที่เหมาะสมทันสมัย และมีประสิทธิภาพ คนในประเทศนั้นก็ย่อมมีความรู้ และศักยภาพในการพัฒนาประเทศได้อย่างเต็มที่

ประเสริฐ ธรรมโฆหาร (2542 : 4) กล่าวว่า หลักสูตรเป็นหัวใจสำคัญของ การจัดการศึกษาของชาติ จุดมุ่งหมายของหลักสูตรถือว่ามีความสำคัญต่อการจัดการศึกษา จะต้องดำเนินการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายในระดับการศึกษานั้น ๆ จึงมี ความสำคัญดังนี้

1. เป็นเอกสารทางราชการ หรือเป็นบัญญัติของรัฐบาล หรือเปรียบเสมือน คำสั่ง หรือข้อบังคับของทางราชการนั่นเอง
2. เป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษา เพื่อควบคุมการเรียนการสอนใน สถาบันการศึกษา
3. เป็นแผนการดำเนินงานของนักบริหารการศึกษาที่จะต้องอำนวยความสะดวก ควบคุม ดูแล และติดตามประเมินผลให้เป็นไปตามนโยบายรัฐบาล
4. เป็นแผนการปฏิบัติงาน หรือเครื่องชี้นำทางในการปฏิบัติงานของครู
5. เป็นเครื่องมือของรัฐ ในอันที่จะพัฒนากำลังคน เพื่อจะเป็นตัวจักรสำคัญ ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตามแผนของรัฐบาล
6. เป็นเครื่องชี้ถึงความเจริญของชาติ

บุญมี เฌรยอด (ม.ป.ป. : 6) กล่าวว่าหลักสูตรมีความสำคัญอยู่ 4 ประการคือ

1. หลักสูตรเป็นเครื่องมือพัฒนาสังคม
2. หลักสูตรเป็นเกณฑ์มาตรฐานให้ทุกสถาบันการศึกษาจัดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ อย่างเดียวกัน มีมาตรฐานอย่างเดียวกัน

3. หลักสูตรเป็นหลักและแนวทางปฏิบัติของครู
4. หลักสูตรเป็นเครื่องบ่งชี้ความเจริญของประเทศ

ความสำคัญของหลักสูตร ที่นักการศึกษาหลายท่าน ได้สรุปไว้ ดังนี้

1. เป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษาที่เป็นแม่บทของการจัดการเรียนการสอน ให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน

2. เป็นแผนดำเนินงานของนักบริหารศึกษาที่จะต้องอำนวยความสะดวก ควบคุมดูแล ติดตามและประเมินผล

3. เป็นแนวทางปฏิบัติของบุคลากรทางการศึกษา ในด้านการวิเคราะห์ หลักสูตร จัดกระบวนการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผล การทำแผนการสอน ตลอดจนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายการศึกษาของชาติ

4. เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศ

5. เป็นเอกสารทางราชการที่เป็นบทบัญญัติให้โรงเรียนปฏิบัติตาม

6. เป็นตัวบ่งชี้ความเจริญของประเทศ

จากทัศนะของนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า หลักสูตรมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาเป็นอย่างมาก ถือเป็นหัวใจของการจัดการศึกษาของชาติที่นำมาเป็นกรอบและแนวทางในการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนให้เป็นไปในทางเดียวกัน และเป็นเครื่องมือในการพัฒนากำลังคนของประเทศ ให้มีคุณลักษณะที่เหมาะสม ตรงตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

3.3 หลักสูตรกับการจัดการเรียนการสอน

ความหมายของการจัดการเรียนการสอน

อากรณ ใจเที่ยง (2540 : 2) ได้ให้ความหมายของการเรียนและการสอนว่าเป็นกระบวนการที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน การสอนที่ดีย่อมทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี การสอนคือกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดประสงค์ที่กำหนด ซึ่งต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์ของผู้สอน

อรทัย มูลคำและสุวิทย์ มูลคำ (2544 : 1) ระบุว่า การเรียนการสอน หมายถึง การจัดกิจกรรม ประสบการณ์หรือสถานการณ์ใดๆ ที่มีความหมายกับผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและปฏิสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านี้ด้วยตนเอง โดยการสังเกต วิเคราะห์ ปฏิบัติ สรุป เพื่อสร้างนิยาม ความหมายและผลต่อองค์ความรู้ด้วยตนเอง ทำให้เกิดการเรียนรู้ทุกด้านอย่างสมดุล

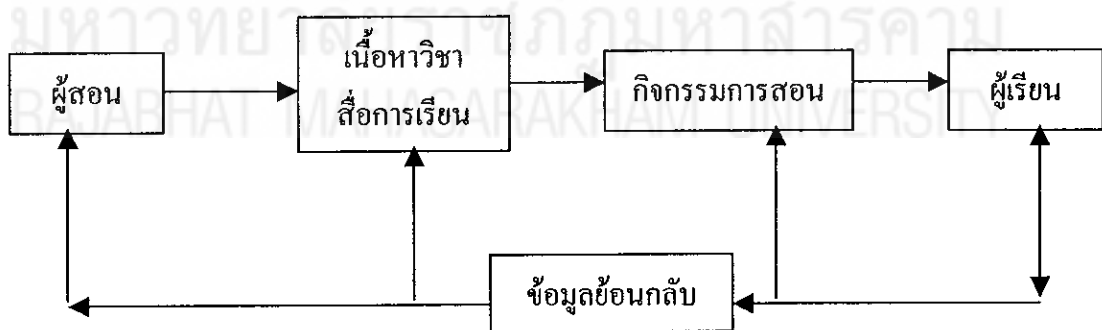
ยุพา พิริยะชัยวรกุล (2543 : 13) สรุปว่า การเรียนการสอนเป็นการปฏิบัติต่าง ๆ ให้การสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์การสอนที่กำหนดไว้ โดยต้องให้สอดคล้องกับวัย สติปัญญา ความสามารถของผู้เรียนและเนื้อหาของบทเรียนนั้น ๆ อย่างมีจุดหมาย และเกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนอย่างแท้จริง

องค์ประกอบของการจัดการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนประกอบด้วยส่วนที่ต่างๆ ที่สำคัญ คือ

1. ผู้สอน
2. ผู้เรียน
3. เนื้อหาวิชา
4. สื่อการเรียนการสอน
5. กิจกรรมการเรียนการสอนและการประเมินผล

เมื่อมีกิจกรรมการเรียนการสอน นักเรียนจะเกิดการเรียนรู้ ในการสอน ผู้สอนให้นักเรียนร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน เป็นการวางแผนร่วมกัน มีการซักถาม มีการปฏิบัติ จะมีการตอบสนองระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน มีการประเมินผล เกิดข้อมูลย้อนกลับ ระหว่างมีกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้สอนต้องมีการตรวจสอบ ว่านักเรียนได้เรียนรู้ เป็นไปตามจุดประสงค์ของกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นหรือไม่ และตรวจสอบเนื้อหาวิชาสื่อการเรียน กิจกรรมการสอน ตลอดจนจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ผู้สอนต้องการให้นักเรียนบรรลุถึงนั้นมีความเหมาะสมหรือไม่ นั่นคือผู้สอนต้องมีการตรวจสอบองค์ประกอบทั้งหมดที่มีความสัมพันธ์กัน ฉะนั้น องค์ประกอบของการจัดการเรียนการสอนจะต้องเพิ่มข้อมูลย้อนกลับ ข้อมูลย้อนกลับ แสดงได้ดังนี้ (กองการมัธยมศึกษา. 2535 : 66)

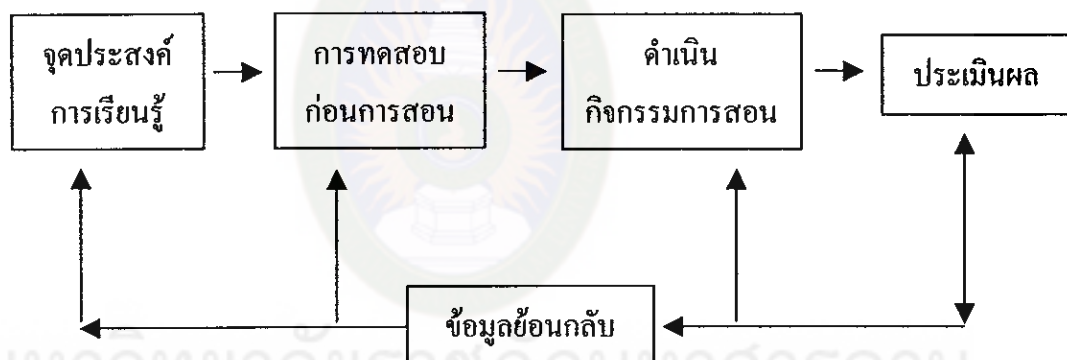
แผนภูมิ 1 แสดงองค์ประกอบของการจัดการเรียนการสอน

กระบวนการจัดการเรียนการสอน

กระบวนการจัดการเรียนการสอน ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. กำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ เป็นจุดหมายหรือวัตถุประสงค์ของการสอนของครู
2. การทดสอบความรู้เดิมก่อนสอน ด้วยวิธีต่างๆ
3. การดำเนินกิจกรรมการสอน
4. การประเมินผล

องค์ประกอบทั้ง 4 รายการ ต่างมีความสัมพันธ์กัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของครูผู้สอน ต้องมีการตรวจสอบวงจรข้อมูลย้อนกลับ เขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้ (กองการมัธยมศึกษา. 2535 : 66)

แผนภูมิ 2 แสดงการจัดการกระบวนการเรียนการสอน

สัมฤทธิ์ เวชกามา (2539 : 4) กล่าวว่า วัฏจักรกระบวนการจัดการเรียนการสอน จะต้องประกอบไปด้วยกิจกรรมหลายชนิด คือ การประเมินผลก่อนเรียน เพื่อทดสอบความรู้พื้นฐานของผู้เรียน การเตรียมความพร้อม เตรียมสภาพแวดล้อมเพื่อเข้าใจผู้เรียน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้เนื้อหาสาระใหม่ จะต้องใช้เทคนิคและสื่อที่เหมาะสมกับผู้เรียน การจัดกิจกรรมสร้างเสริมทักษะการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ การสรุปบทเรียนเพื่อช่วยให้ผู้เรียนมีความเข้าใจ และจะจำได้ดียิ่งขึ้น การประเมินผลหลังเรียน เพื่อให้ทราบระดับความรู้ความเข้าใจของนักเรียน ซึ่งอาจใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจผลงาน หรือการทดสอบ

การนำหลักสูตรไปใช้หรือการจัดการเรียนการสอน

กรมวิชาการ (2541 : 6) สรุปแนวการจัดการเรียนการสอนจากการสัมมนา เรื่องทิศทางการจัดหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไว้ดังนี้

1. จัดการเรียนการสอนให้เด็กรู้จักคิดเป็น กล้าแสดงความคิด รู้จักรับฟังความคิดของผู้อื่น เป็นการสร้างเวทีของการเรียนรู้ สร้างระบบของการมีส่วนร่วมในการพิจารณา มีส่วนร่วมในข้อยุติ ทั้งหมดจะเป็นทั้งระบบและกระบวนการ ซึ่งเด็กจะนำคิดตัวไปใช้ได้ต่อไป ไม่ใช่คิดเฉพาะความรู้ด้านวิชาการเท่านั้น
2. การเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ไม่ใช่การท่องจำ หรือการลำดับเหตุการณ์เท่านั้น แต่ต้องให้เด็กคิดหาเหตุผลและอธิบายถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ว่าจะมีผลกระทบทางด้านสังคม เศรษฐกิจหรือชุมชนอย่างไร และทำนายอธิบายนี้คาดการณ์ในอนาคตได้ เพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมย่อมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเสมอ การเรียนในลักษณะนี้จะทำให้เด็กมีทักษะในการคิดเป็นขบวนการ ไม่คิดทีละประเด็น
3. จัดการเรียนรู้ให้เป็นกลุ่ม เรียนรู้จากกลุ่ม และเรียนรู้จากเครือข่าย ทำให้เกิดทักษะนิสัยในการจัดการ รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวเอื้ออาทร รู้จักความหลากหลายของคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับกลุ่มคน และกลุ่มคนกับสภาพแวดล้อม ทั้งในธรรมชาติและสังคม จะทำให้เด็กรู้จักความพอดี ความพอดีระหว่างการเป็นผู้นำกับผู้ตาม ความพอดีระหว่างความสามารถในการทำงานของปัจเจกชน และหมู่คณะ ความพอดีในเรื่องการนำเทคโนโลยี มาผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. จัดการเรียนให้เป็นเรื่องสนุกสนานให้นักเรียน ได้เรียนด้วยความเต็มใจ ไม่ใช่ขัดเขียดป้อนความรู้ให้เด็กเพียงอย่างเดียว
5. การปลูกฝังให้เกิดคุณธรรมจริยธรรมกับผู้เรียน ต้องใช้วิธีอบรม บ่มนิสัย และพ่อแม่ ครู อาจารย์ ต้องเป็นแบบอย่างที่ดี คุณธรรมเหล่านี้ จะไม่เกิดหากใช้วิธีท่องจำ การเรียนรู้จากการเล่นกีฬาเป็นวิธีหนึ่งที่จะปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม นอกจากจะได้รับความสนุกสนานแล้วยังเกิดจิตสำนึกที่ถูกต้องดีงามอีกด้วย
6. การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้จะเปลี่ยนพฤติกรรมการสอนของครู ให้เด็กเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้เด็กมีความรับผิดชอบเป็นผู้นำ และการเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องจัดให้เหมือนกันทุกแห่ง แต่ควรจัดในลักษณะที่เป็นเครือข่ายการเรียนรู้

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.1 ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมาผู้บริหารหรือผู้ที่เรียกตัวเองว่านักพัฒนา มองชาวบ้านว่าเป็นพวกที่น่าสงสาร ค่า้อย ยังไม่พัฒนา ดังนั้น รัฐบาลจึงได้ทุ่มเทการพัฒนาลงสู่ชนบทเป็นจำนวนมาก ด้วยความมุ่งหวังอันแรงกล้าตามอุดมการณ์ และความรู้ที่เรียนมาจากประเทศตะวันตก ในรูปโครงการต่างๆ ด้วยเงินงบประมาณของรัฐบาลจำนวนมาก และเป็นการใช้วิทยาการ รวมทั้งเทคโนโลยีแผนใหม่ โดยขาดการเชื่อมโยงเทคโนโลยีแผนเก่าที่มีมาแต่อดีต ขาดการปรับที่เหมาะสม เป็นผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงรวดเร็วเกินไป จนไม่สามารถดำรงตนได้อย่างมีความสุขเหมือนในอดีตที่ค่อยๆ สืบทอดเชื่อมโยงภูมิปัญญาต่อกันมาโดยตลอด ดังนั้นการพัฒนาที่มองเพียงด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว หรือมองโครงสร้างอำนาจในชุมชนอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ เราต้องศึกษาถึงประเด็นความเชื่อวัฒนธรรมประเพณี ระบบการคิดของชาวบ้าน ความเฉลียวฉลาด หรืออัจฉริยะของประชาชน สิ่งเหล่านี้ต้องคำนึงถึงและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจจะเป็นคำใหม่ในวงการศึกษา และแม้แต่ในวงการพัฒนาแท้ที่จริงแล้วแนวคิดและการปฏิบัติมีมานานแล้วในหมู่ของชาวบ้านและผู้ทำงานในท้องถิ่น แต่ได้เริ่มมีการกล่าวถึงกันอย่างจริงจังเมื่อไม่นานมานี้ กลุ่มนักพัฒนาองค์กรเอกชน ซึ่งทำงานอยู่ในระดับหมู่บ้านเป็นกลุ่มแรกที่เริ่มรื้อฟื้นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อค้นหาคุณค่าที่สามารถนำมาเชื่อมโยงกับ กิจกรรมพัฒนา ซึ่งพวกเขารับผิดชอบอยู่ก่อนหน้าที่จะศึกษาเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มีการศึกษาเรื่องทำนองนี้มาแล้ว แต่เรียกชื่อว่า เป็นการศึกษาวัฒนธรรมชุมชน หรือการพึ่งพาตนเองของประเด็นสำคัญๆ ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงยังไม่ได้นำมาใช้โดยตรงกับการพัฒนาด้านต่างๆ ของประเทศ แต่มีแนวโน้มว่าจะนำบางส่วนมาเชื่อมโยงหรือประยุกต์ใช้มากขึ้น ความสนใจเริ่มแรกนี้จึงเป็นเพียงการตระหนักในภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมท้องถิ่นวรรณกรรมมีจำกัด ถึงแม้จะมีการศึกษาของคณาจารย์ด้านสังคมวัฒนธรรมเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองมาก่อนก็ตาม แต่เรื่องการศึกษาที่ยังไม่ครอบคลุมเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น (ประกอบ ใจมั่น. 2539 : 59.

อย่างไรก็ตามแม้ว่านักวิชาการจะไม่ได้ศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจัง แต่สำหรับชาวบ้านแล้วแนวคิดและการปฏิบัติในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีมานานแล้ว และมีอยู่ในชุมชนทุกสังคม เป็นเรื่องที่สะสมกันมาเป็นเวลานาน เพื่อให้ประชาชนในชุมชนหรือสังคมนั้นมีชีวิตอยู่ได้

อิทธิพลที่ทำให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น มาจากภาวะ 2 ประการ คือ (ประกอบ ใจมั่น. 2539 : 60)

1. อิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติคนจะผูกชีวิตของตนเองติดอยู่กับธรรมชาติอย่างมีเอกภาพแน่นแฟ้น ตั้งแต่การดำรงชีวิตไปถึงการให้คุณค่ามนุษย์ และการปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวันในแต่ละวัน

2. อิทธิพลจากศาสนา พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เข้าไปผสมผสานกลมกลืนกับชีวิตชาวบ้านมาช้านานจนฝังอยู่ในภูมิปัญญาและวิถีชีวิต โดยที่ชาวบ้านเองก็แยกแยะลำบากด้วยอิทธิพลของทั้งสิ่งแวดล้อม และศาสนาได้สร้างสรรค์ภูมิปัญญาให้กับชาวบ้าน ทำให้การดำรงอยู่ของชาวบ้านกับสังคมหมู่บ้านค่อนข้างมีพื้นฐานของการเคารพคุณค่าของคนกับสิ่งแวดล้อมเกือบเสมอกัน

คงที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในทุกชุมชนทุกหมู่บ้าน หากแต่คนภายนอกมักละเลยไม่สนใจ การเข้าไปทำงานกับชาวบ้านเป็นลักษณะของการ “นำเข้าไป” สิ่งที่คุณคิดว่า “ดีกว่า” “เหนือกว่า” สิ่งที่มีอยู่ในหมู่บ้าน จนมีคำกล่าวว่า “เรากำลังพัฒนาประเทศด้วยความคิดตะวันตก” แต่โชคยังดีเพราะ ขณะนี้มีการรื้อฟื้นเรื่องราวของชาวบ้านมาศึกษากันมากขึ้น ซึ่งอาจเป็นเพราะความล้มเหลวของการพัฒนาการไม่ยอมรับของชาวบ้าน หรืออาจเป็นเพราะอิทธิพลของนักพัฒนาที่ทำงานใกล้ชิดกับชุมชน และได้ตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงนำประเด็นเหล่านี้มาพูดคุยกัน เพื่อหาทางออกสำหรับการทำงานกับชุมชน และกำหนดท่าทีการเข้าหมู่บ้าน

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับ การถ่ายทอดจากบุคคลและสถาบันต่างๆ โดยมีอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม และศาสนาเกี่ยวข้องอยู่ด้วย และมีวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นพื้นฐาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มีความหมาย มีการปฏิบัติโดยผู้คนในท้องถิ่นนั้น การศึกษาในระยะแรกๆ เป็นเรื่องของวัฒนธรรม ในท้องถิ่น เรื่องการพึ่งพาตนเองของชาวบ้าน ต่อมาได้ศึกษากว้างขึ้นในเรื่องของเกษตรกรเป็นรายบุคคล ในลักษณะของปราชญ์ชาวบ้าน

4.2 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า “ปัญญา” “ภูมิปัญญา” เป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้ง ค่อนข้างยากที่จะสื่อสารทำความเข้าใจด้วยภาษาพูดหรือภาษาเขียน และยังคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ซึ่งเป็นคำใหม่ที่เพิ่งเริ่มใช้กันเมื่อไม่นานมานี้ อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้อธิบายความหมายและลักษณะของ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) ไว้ในแง่มุมต่าง ๆ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 826. ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

“ภูมิปัญญา” (พุม) เป็นคำนาม หมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถ

“ท้องถิ่น” เป็นคำนาม หมายถึง ท้องที่ใดท้องที่หนึ่งโดยเฉพาะ

“ชาวบ้าน” เป็นคำนาม หมายถึง คนชนบทหรือคนพื้นบ้าน

ความหมายตามพจนานุกรมมาประมวลก็จะให้ความหมายดังนี้ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงพื้นความรู้ ความสามารถของคนชนบท หรือคนพื้นบ้านในท้องที่ใดท้องที่หนึ่งโดยเฉพาะ

ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ (2538 : 2) ระบุว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์ จนเกิดปัญหา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากรู้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการแก้ปัญหา และการปรับตัวในการดำเนินชีวิต เป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกันจนเกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2540 : 1) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า เป็นความสามารถ ทักษะ และเทคนิคอันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้มวลประสบการณ์ รวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด ปรับปรุง พัฒนาและเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี สามารถแก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยอย่างเหมาะสมกับยุคสมัย เอกวิทย์ ฌ ถกลาง (2540 : 11) ภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความคิด ความเชื่อ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและการดำรงชีพอยู่ในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา

กัลยาณี ปฎิมาพรเทพ (2541 : 29) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้สำคัญที่โรงเรียนจะต้องปลูกฝังให้กับเด็กและเยาวชนในชาติได้เรียนรู้ เพื่อเป็นฐานของวิถีคิด และมีจิตสำนึกร่วมกันตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ เพราะการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนที่แท้จริงแล้วต่างก็เป็นรากเหง้าของแหล่งเรียนรู้ และเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาติ

เวกอร์พันธ์ ฉ่ำสันเทียะ (2541 : 17) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง กระบวนการของคนหรือกลุ่มคนในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง นำมวลประสบการณ์ที่ผ่านการคิด วิเคราะห์และนำมาใช้จนบังเกิดผล สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างสมสมัย โดยอาศัยรากฐานเดิมในการเรียนรู้ และมีความเชื่อมโยงทั้งชีวิต เศรษฐกิจ และสังคม

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ (2542 : 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านที่ใช้ในการแก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิต โดยได้รับการถ่ายทอดสิ่งสมกันมา ผ่านกระบวนการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

วิชา ทรงแสง (2543 : 75) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง สารสนเทศ วิธีการที่สามารถนำมาใช้ในการจัดระเบียบ แก้ปัญหา รวมถึงการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับชุมชนหรือท้องถิ่นหนึ่งๆ

สุรศักดิ์ ประตังดาโต (2543 : 24) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เกิดจาก การสั่งสม การเรียนรู้ จากบรรพบุรุษในอดีต และได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นผ่านยังลูกหลานมา จนถึงปัจจุบัน ในลักษณะการเชื่อมโยงความรู้เหล่านั้นในลักษณะเศรษฐกิจ อาชีพ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ได้อย่างผสมกลมกลืน และมีคุณค่ายิ่งในการดำเนินชีวิตของชนเหล่านั้น

จารุณี แสงหิม (2545 : 13) ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ประสบการณ์ของบุคคลในท้องถิ่นที่ได้รับจากการทำงาน การประกอบกิจกรรมต่าง ๆ และการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม และได้สั่งสม สร้างสรรค์ สืบสานจากรุ่นสู่รุ่นในรูปแบบต่าง ๆ กัน อันมีจุดมุ่งหมายเพื่อการแก้ปัญหา พัฒนาวิถีชีวิตให้ผสมกลมกลืนกับยุคสมัย

มีชัย พลภูงา (2546 : 39) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความสามารถและทักษะของชาวบ้านอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรสร รุ่งแต่งพัฒนาและถ่ายทอดสืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของชาวบ้านให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญามีลักษณะเป็นองค์รวม และมีคุณค่าทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นในวิถีชีวิต

จากความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน องค์ความรู้และประสบการณ์ของท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ที่ผ่านการวิเคราะห์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาคำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข

4.3 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2542 : 3) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นระบบหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างวัฒนธรรม ประกอบด้วย 3 ระบบ คือ

1. ระบบคุณค่า หมายถึง ศิลธรรมของส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์ มีการแสดงออกในรูปของจักรวาล ความคิดที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม ความอุดมสมบูรณ์และความยั่งยืนของสังคมและธรรมชาติ บนพื้นฐานของการเคารพต่อส่วนรวมและเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง

2. ระบบภูมิปัญญา เป็นระบบที่ครอบคลุมวิถีคิดของสังคมไทย เป็นการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งปรากฏในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมท้องถิ่น เพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม

3. ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึง ศักดิ์ศรีและสิทธิความเป็นมนุษย์ที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชน เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ผลิตใหม่ และถ่ายทอดภูมิปัญญาให้เป็นไปตามหลักการของศีลธรรมที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรมและยั่งยืนของธรรมชาติ เพื่อรักษาความเป็นอิสระของตนเองเมื่อต้องเผชิญหน้ากับการครอบงำจากภายนอก

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคิน (2542 : 36) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า ภูมิปัญญานำมาสู่การดำรงอยู่ที่เป็นแบบแผนของชีวิต และสืบทอดต่อกันมายาวนาน จนเกิดเป็นวัฒนธรรม และในระบอบวัฒนธรรมก็มีคุณค่าทางภูมิปัญญาที่แสดงถึงวิธีการคิด การดำเนินชีวิต ที่มีลักษณะเฉพาะตนในแต่ละท้องถิ่น กระบวนการทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาอย่างมาก เพราะเป็นเรื่องที่ว่าด้วยคุณค่าของความเป็นมนุษย์ จารีต กฎเกณฑ์ อำนาจการดำรงอยู่และการสืบทอดต่อขงอนุชนรุ่นหลัง ภายใต้สถานการณ์ของสังคมที่แตกต่างกัน และเคลื่อนไหวตลอดเวลา

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ในสภาพปัจจุบันสภาวะของโลกเข้าสู่ยุคเทคโนโลยีแห่งข่าวสาร ผู้ที่มีหน้าที่จัดการศึกษาต้องมีความสามารถในการทำหยาต่อการสวนกระแส ถ้าเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ ที่จะทำให้ผู้เรียนได้รับบริการทางการศึกษาอย่างสมบูรณ์สามารถทำงานกับเทคโนโลยีได้บนพื้นฐานของภูมิปัญญา เพราะในอดีตที่ผ่านมามุ่งให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจที่เน้นด้านปริมาณของผลผลิตเพียงอย่างเดียว จนลืมไปว่าผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จนั้นคือภูมิปัญญาของคนในสังคมหรือท้องถิ่น (Brent Davie. 1996 : 11 – 16)

หลักการเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา (Wisdom) นับเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสังคมขนาดใหญ่พอสมควร และดำรงอยู่ได้ยาวนานขนาดหนึ่งย่อมจะต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่ง จึงปรากฏภูมิปัญญาเช่นนี้อยู่เป็นจำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านี้นอกจากจะแสดงความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งแล้ว ยังเป็นเครื่องชี้ระดับความเจริญของสังคมไทยที่เป็นมาในประวัติศาสตร์อีกด้วย โดยเฉพาะนับถึงช่วงที่วัฒนธรรมตะวันตกเริ่มไหลบ่าเข้าสู่ประเทศไทยอย่างหนักในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ๆ ฉะนั้น เมื่อพูดถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น (Wisdom) ก็จะมีกหมายถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมส่วนยอด ส่วนปลายสูงสุดของสถาบันสังคม (Social Institution) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมของแต่ละสังคม หากเราให้ความหมายของสถาบันสังคมว่า หมายถึง แบบในการ คิดกระทำ เรื่องสำคัญ (คือเรื่องที่สังคมขาดไม่ได้ ขาดแล้วจะดำรงอยู่ไม่ได้ หรือขาดแล้ว จะทำให้ ไม่มั่นคง) เรื่องหนึ่งเรื่องใดของคนกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมหนึ่ง ตัวอย่างเรื่องสำคัญเช่นว่านั้น คือ ครอบครัว การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง นันทนาการและศิลปะ ภาษาและการสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง อนามัยและสาธารณสุข วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เอ่ยชื่อเฉพาะที่สำคัญ ขยายความต่อไปได้ว่า สถาบันสังคมด้านครอบครัว สถาบันสังคม ด้านศาสนา หรือสถาบันสังคมด้านการศึกษา คือแบบแผน หรือระเบียบแบบแผนแบบฉบับ กฎเกณฑ์สำหรับมนุษย์กลุ่มหนึ่ง หรือสังคมหนึ่ง (เช่น คนไทย คนจีน คนญี่ปุ่น) จะเป็นแนวทางในการคิดถึงเรื่องนั้น ๆ ปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องนั้น (อรพิน แก้วดวง, 2544 : 33)

เมื่อรวมสถาบันสังคมทั้งหมดในแต่ละสังคมเข้าด้วยกันผลรวมนั้นก็เรียกว่า วัฒนธรรม (Culture) ของสังคมนั้นเอง

สถาบันสังคมนั้น เนื่องจากเป็นระเบียบแบบแผนดังกล่าวจึงไม่สามารถดำรงตนอยู่ได้โดยตนเอง จะต้องดำรงอยู่ควบคู่กับกลุ่มคน ซึ่งทางวิชาการ เรียกว่า องค์การทางสังคม (Social Organization) แท้จริงแล้วองค์การทางสังคมนี้อาจดำรงตนเป็นเอกเทศไม่ได้ จำต้องมีสถาบันสังคมเป็นองค์ประกอบที่เหนียวแน่น สถาบันสังคมและองค์การสังคม เมื่อผนึกเข้าด้วยกันเป็นหน่วยรวมอันเดียวกันแล้ว มีชื่อเรียกว่า โครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ซึ่งสามารถแยกเป็นส่วนต่างๆ ตามหน้าที่เฉพาะได้สืบอย่างตามชื่อสถาบันสังคมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ละส่วนที่มีหน้าที่เฉพาะเหล่านี้เรียกชื่อเสียใหม่ว่า “หน่วยทางสังคม (Social Unit) ดังนั้น แต่ละหน่วยสังคมจึงประกอบด้วยทั้งสถาบันสังคม และองค์การสังคม หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า แต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยคน (หลายคน) และระเบียบแบบแผน

สำหรับเป็นแนวปฏิบัติของคนเหล่านั้น หากจะทำให้ชัดเจน แต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ (อรพิน แก้วด้วง. 2544 : 34 ; อ้างอิงมาจากสัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2534 : 1)

1. ตำแหน่งทางสังคม (Social Position) ตัวอย่างหน่วยครอบครัว เช่น พ่อ แม่ ลูก ญาติ ปู่ ย่า ตา ยาย
2. หน้าที่ (Function) เช่น ครอบครัวมีหน้าที่เพิ่มสมาชิก เลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว อบรมสั่งสอน และให้ความรักความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัว
3. แบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) ประกอบด้วยความรู้ ความเข้าใจ ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคม ตัวอย่างครอบครัวต่อไปนี้เป็นคือ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของหน่วยครอบครัวว่า พ่อแม่ต้องรักและทะนุถนอมลูก ไม่ฆ่าลูกหรือเกลียดลูก ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว เช่น ครอบครัวเกิดจากชายหญิงที่รักใคร่กันปลงใจแต่งงานกันตามประเพณีของสังคม แล้วดำรงตนเป็นสามีภรรยา กัน พอใจแต่ในสามีภรรยาของตน เป็นต้น ค่านิยมเกี่ยวกับครอบครัวสมัยใหม่ ชายหญิงนิยมเลือกคู่ครองเอง เลือกคนที่เสมอกับตน ในฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม หรือระดับสติปัญญา เป็นต้น อุดมการณ์เกี่ยวกับครอบครัว เช่น ครอบครัวที่ดีจะต้องเป็นครอบครัวที่รักใคร่สมัครสมานกัน สามีภรรยามีฐานะเสมอกัน ชีวิตแต่ละครอบครัวเป็นอิสระจากครอบครัวอื่น เป็นต้น บรรทัดฐานเกี่ยวกับครอบครัวสมัยใหม่ เช่น สามีต้องรับฟังความคิดเห็นของภรรยา ภรรยาต้องเอาใจใส่ดูแลบ้านเรือนเป็นพิเศษมากกว่าสามี ซึ่งมีหน้าที่หลักต้องหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว พ่อแม่ต้องหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว พ่อแม่ต้องให้อิสระหรือรับฟังความต้องการของลูกพอสมควร เป็นต้น
4. องค์วัตถุ (Material Component) ตัวอย่างหน่วยครอบครัวต้ององค์วัตถุก็คือ บ้าน เครื่องมือ เครื่องใช้ในบ้าน เช่น ตู้เสื้อผ้า ตู้กับข้าว หม้อ ไห ถ้วย ชาม ช้อน เตาไฟ โต๊ะ เก้าอี้ กระจกเงา ฯลฯ

สภาพทั่วไปของภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบัน

จากการสัมมนาเรื่อง "ภูมิปัญญาชาวบ้าน มติจรัสแสงต่อการจัดการเรียนการสอน ในระดับประถมศึกษา" ของนิสิตภาควิชาบริหารการศึกษา สาขานิติศาสตร์ศึกษาและพัฒนาลักษณ์ รุ่นที่ 28 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จำแนกสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านตามแนวทางของการศึกษา โดยจัดสำรวจความต้องการของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้จัดภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ (อังกูล สมคะเนย์. 2535 : 37)

กลุ่มที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการสังสมถ่ายทอดกันมา

กลุ่มที่ 2 เป็นเรื่องของศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

กลุ่มที่ 3 เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย

กลุ่มที่ 4 เป็นเรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 4 กลุ่มนี้จะปรากฏให้เห็นได้ในเรื่องของการประกอบอาชีพ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ และทางด้านการอบรมสั่งสอนถ่ายทอดให้ชนรุ่นหลังๆ ที่ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

กลุ่มที่ 1 ด้านคติ ความคิด ความเชื่อ

สภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มนี้ได้แก่ แนวความคิด ความเชื่อต่างๆ ที่ปฏิบัติและยึดถือสืบทอดกันมา เพื่อการดำเนินชีวิตสงบสุขในแต่ละท้องถิ่น เช่น

1. ความเชื่อแบบพุทธ ได้แก่ พิธีสวดมนต์ไหว้พระ พิธีฟังเทศน์ในวันสำคัญทางศาสนา พิธีเข้าวัดจำศีล การอบรมจริยธรรมและศีลธรรม
2. ความเชื่อแบบพราหมณ์ ได้แก่ พิธีสู่ขวัญต่างๆ
3. ความเชื่อแบบผี ได้แก่ พระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา พิธีเลี้ยงคอนปู้ตา พิธีบูชาแม่ศักดิ์หลักเมือง และการบวงสรวงต่างๆ
4. ความเชื่อแบบบุคคล ได้แก่ การเคารพบรรพบุรุษ ผู้อาวุโส พระสงฆ์ และผู้นำทางศาสนาต่างๆ

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

หลวงปู่เทศก์ เทสรังสี หรือพระราชนิโรธรังสี คัมภีร์ปัญญาวิษณุ วัดหินหมากเป้ง ตำบลพระพุทธบาท อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย เป็นพระภิกษุจริยวัตร คิงาม ปฏิบัติชอบ เป็นที่ศรัทธาของชาวพุทธทั่วประเทศ

หลวงปู่จวน กุลเวฎุโฐ เป็นพระภิกษุปฏิบัติกรรมฐานถือเคร่งครัด เป็นที่ศรัทธาของชาวพุทธจังหวัดหนองคาย และจังหวัดใกล้เคียง

คติ ความคิด และความเชื่อที่เป็นพื้นฐานองค์แห่งความรู้ที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของแต่ละท้องถิ่น บ่อเกิดแห่งความเชื่อต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากความเป็นอยู่ของชุมชนในอดีตนั้น ดำรงชีวิตด้วยการปลูกพืชไว้กินเอง เลี้ยงสัตว์ไว้กินและใช้งาน ผสมผสานกับการหาผลผลิตต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ ความรู้สึกผูกพันกับธรรมชาติจึงมีมากกว่าชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันประกอบกับลัทธิทางศาสนา คือ ศาสนาพุทธ พราหมณ์ เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย จึงก่อให้เกิดความเชื่อแบบผี พราหมณ์ พุทธ ขึ้นมา ซึ่งส่วนผสมของความเชื่อเหล่านี้จะมีส่วนไหนมากกว่ากันนั้นขึ้นอยู่กับพื้นฐาน และพัฒนาการของชุมชนแต่ละแห่งและแต่ละบุคคล

ความเชื่อแบบดั้งเดิมนั้นเกิดขึ้น สืบทอดและพัฒนาการมานานอันเป็นผลมาจากการพึ่งพาธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นความเชื่อที่ให้คุณค่ากับธรรมชาติ และการให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษในสิ่งที่บรรพบุรุษสั่งสมและถ่ายทอดไว้ให้คงจะพบได้ในชุมชนชนบทไทยในทุกภาคของประเทศไทย เช่น ชุมชนภูเขาจะมีความเชื่อในเรื่องของผีป่า เจ้าป่า เทพารักษ์ ผู้ที่อยู่ตามพื้นราบก็มีความเชื่อในเรื่องของพระภูมิเจ้าที่ ริมทะเล มักจะเชื่อในเรื่องแม่ย่านางเรือ เป็นต้น นอกจากนี้ได้แก่ การไหว้ครู ครอบครุบูชาครู การตั้งศาลประกอบพิธีบวงสรวงต่าง ๆ ดังวงจรชีวิตในรอบปีของท้องถิ่นในชนบทไทย ดังแสดงในตาราง 1 (อรพินธ แก้วด้วง. 2544 : 37 ; อ้างอิงมาจาก สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์. 2534 : 2-9)

ตาราง 1 แสดงวงจรชีวิตในรอบปีของท้องถิ่นในชนบทไทย

เดือน	กิจกรรมทางสังคมและความเชื่อ	กิจกรรมทางการผลิต
เดือนอ้าย	นิมนต์พระเข้าปริวาสกรรม ถวายผ้าห่มกันหนาว เล่นว่าว ทำบุญลาน	ทำปลาแดก เกี่ยวข้าวหนัก ทำลานนวดข้าว
เดือนยี่	ทำบุญคุณลาน พระเทศเรื่องแม่โพสพ	ฟาดข้าว ขนข้าวเปลือกขึ้นยุ้ง
เดือนสาม	สู่ขวัญข้าว ทำขวัญยุ้ง พิธีเลี้ยงผีตาแฮก หนุ่มเกี่ยวสาวตามลงช่วง	เก็บฟืน เก็บข้าว (ไม้ไผ่แห้ง, เผาถ่าน ลงช่วงเงินฝ้าย ทอผ้า)
เดือนสี่	บุญพระเวส บุญแจกข้าว เก็บดอกไม้ถวายพระ บุญข้าวจี (เพ็ญเดือนสาม)	ซ่อมแซมบ้านเรือน

ตาราง 1 (ต่อ)

เดือน	กิจกรรมทางสังคมและความเชื่อ	กิจกรรมทางการผลิต
เดือนห้า	สงกรานต์ สรงน้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย	เกี่ยวหญ้าเตรียมสร้างหังนา
เดือนหก	บุญบั้งไฟ บุญวิสาขบูชา	เตรียมคราด ไถ หว่านกล้า
เดือนเจ็ด	ทำบุญเบิกบ้าน เลี้ยงผีปู่ตา เลี้ยงผีตาแฮก เลี้ยงผีมหะศักดิ์หลักเมือง แห่นางแมว เตรียมเข้านา บุตรหลาน	หว่านกล้า ไถนา
เดือนแปด	เข้าพรรษา หล่อเทียน ถวายผ้า อาบน้ำฝน และรูปเทียน ฟังเทศน์ ฟังธรรม สู้ขวัญควาย	ไถนา ดำนา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน (วันดับเดือนเก้า) ฟังเทศน์ตลอดวัน ในวันดับ	ดูแลหญ้า ศัตรูพืช
เดือนสิบ	สารท บุญข้าวสาก (วันเพ็ญเดือนสิบ)	ดูแลหญ้า ศัตรูพืช
เดือนสิบเอ็ด	ถวายผ้าสบงวันเพ็ญ ฟังเทศน์ตลอดวัน ทำขวัญข้าวตั้งห้อง บุญออกพรรษา ตักบาตรเทโว (แรม 1 ค่ำ) กวนข้าวทิพย์ (เย็น 14 ค่ำ) ปั้นฝ้ายดินกาบูชาพญากาเผือก ลอยกระทง ไหลเรือไฟ (วันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด)	ข้าวหนักตั้งห้อง เกี่ยวข้าวเบา
เดือนสิบสอง	ลอยกระทง (ภาคกลาง) ทำบุญกฐิน แห่ข้าวพันก้อน พิธีโยนครก โยนสาก	เกี่ยวข้าวหนัก

ในกรณีบุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มนี้ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์ท้องถิ่น ที่เชื่อมโยงกิจกรรมภูมิปัญญาด้านความคิด ความเชื่อ นำมาสู่การพัฒนาชีวิตและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น

พระครูพิพัชร์ประธานาก (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล วัดสามัคคี บ้านสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์) ผลงานคือ เป็นพระสงฆ์นักพัฒนา ผู้นำทางความคิดด้านธุรกิจชุมชน การประยุกต์ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นให้มีบทบาทรับใช้ชีวิตและชุมชน ใช้กิจกรรมทางธุรกิจชุมชน เช่น สหกรณ์ข้าว สหกรณ์หมู่บ้าน และกองทุนสวัสดิการ เพื่อปลูกฝังฝึกอบรมคุณธรรม ความเสียสละ ขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด และอดออม

นายบัวศรี ศรีสูง (บ้านคงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม) ผลงานคือ เป็นผู้นำทางความเชื่อ ศาสนา และพิธีกรรมของชาวบ้าน จากความเชื่อถือ ศาสนา และพิธีกรรมของชาวบ้าน จากความเชื่อถือศรัทธาทำให้เกิดธุรกิจชุมชน ธนาคารโค – กระบือ ธนาคารข้าว กลุ่มทอผ้า กลุ่มฉาบปูนกิจ และการพัฒนาแหล่งน้ำ

พระราชสีมากรณ์ (วัดพรหมราช ตำบลคูม อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา) ผลงานคือ พระสงฆ์ผู้นำทางความคิดการอนุรักษ์และปรับปรุงสิ่งแวดล้อม การยกระดับคุณภาพชีวิตแบบอย่างแหล่งความเชื่อมั่น และภาคภูมิในศักยภาพของชุมชน

กลุ่มที่ 2 ด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

สภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มนี้ ได้แก่

1. ศิลปะการละเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ หมอลำกลอน หมอลำกลอนประยุกต์ (หมอลำซิ่ง) หมอลำหมู่ และการลำเซิ้งต่างๆ
2. ศิลปะดนตรีพื้นบ้าน ได้แก่ การเป่าแคน การตีพิณ วงกลองยาว
3. งานแกะสลัก งานหล่อ ได้แก่ แกะสลักบานประตู หน้าต่างโบสถ์ และแกะสลักต้นเทียน การหล่อใบระกา ช่อฟ้า คันทวย บัวหัวเสาของศาลาและโบสถ์
4. ศิลปะดนตรีไทยได้แก่ขลุ่ย ซอ พิณ ระนาด ฆ้อง กลอง ฉิ่ง ฉาบ
5. ประเพณีในสิบสองเดือน ฮีตสิบสอง ได้แก่ บุญเข้ากรรม บุญคุณลาน บุญข้าวจี บุญพระเวส บุญสงน้ำ บุญบั้งไฟ บุญเบิกฟ้า บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษาบุญกฐิน บุญผ้าป่า และบุญกองบัว

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาในกลุ่มนี้ได้แก่พระสงฆ์ ผู้อาวุโส ผู้นำหมู่บ้าน หมอลำ นักดนตรีพื้นเมือง เป็นต้น และภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้มีการปฏิบัติกันอยู่เกือบทั่วไป

ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีจะเป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาของชุมชนต่อการดำเนินชีวิต มีผู้ความหมายของคำว่าวัฒนธรรม ศิลปะ ศิลปกรรมพื้นบ้าน และประเพณี ซึ่งแสดงไว้ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535 : 6) ระบุว่าวัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ จิตใจ สังคม และวัตถุ มีการสั่งสมและสืบทอดมาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งจนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้ผลิตรกรรมและผลิตผล ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมควรค่าแก่การวิจัย อนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอด เสริมสร้าง เติบโตและแลกเปลี่ยน เพื่อสร้างคุณภาพ แห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข สันติสุข และอิสรภาพ อันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ

เสาวภา ไพทยวัฒน์ (2538 : 249) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง การปลูกฝังสิ่งต่างๆ ลงในสังคมมนุษย์แล้ว ได้มีการถ่ายทอดสิ่งที่ปลูกฝังจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

ความหมายที่กว้างที่สุดในวิชามนุษยวิทยาและสังคมวิทยา หมายถึง แบบอย่างการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่เป็นกลุ่มสังคมหรือหมู่คณะ

ความหมายที่แคบที่สุด หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน

ศิลปะ เป็นคำนาม หมายถึง ฝีมือ ฝีมือทางการช่าง ทำให้จิตรพิศดาร ศิลปะพื้นบ้าน หมายถึง ศิลปะแขนงต่างๆ เช่น วรรณกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม นาฏศิลป์ หัตถกรรมที่ชาวบ้านได้สร้างสรรค์ขึ้นจากการเรียนรู้ และฝึกปรือในครอบครัว หรือในหมู่บ้าน เป็นงานสร้างสรรค์ของสังคมชาวบ้าน และได้พัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่องกันมาหลายชั่วคน

ประเพณี เป็นคำนาม หมายถึง สิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบๆ กันมา จนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม หรือจารีตประเพณี

ประเพณี เป็นลักษณะหนึ่งที่ยึดถือถึงความประพฤติของคนในชุมชนหนึ่ง ๆ ถือเป็นแบบแผนปฏิบัติสืบต่อกันมานาน และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มนั้น ๆ ซึ่งสามารถจัดแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. จารัตประเพณี จะเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม และสวัสดิภาพของคนส่วนรวม มีการบังคับให้ทำ

2. ขนบประเพณี จะมีลักษณะเป็นแบบแผนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม คือมีระเบียบ กฎเกณฑ์กำหนดไว้ชัดเจน และ โดยการบอกเล่าสืบต่อกันมา

3. ธรรมเนียมประเพณี จะเป็นเรื่องธรรมดาๆ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันมาจนเกิดความเคยชิน

ประเพณีที่สำคัญที่คนทั่วไปรู้จักและถือปฏิบัติกันมาได้แก่

1. ประเพณีที่ทำกันทั่วไป เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง

2. ประเพณีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น บวช เข้าพรรษา ออกพรรษา การสวดมนต์ไหว้พระ ทอดกฐิน วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา ฟังลูกนิมิต ทอดผ้าป่า สลากภัต

3. ประเพณีสำหรับตัวบุคคล ได้แก่ การทำบุญวันเกิด การโกนผมไฟ โคนจุก ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน ฯลฯ

4. ประเพณีเบ็ดเตล็ดเฉพาะท้องถิ่น

ศิลปกรรมพื้นบ้าน จะเป็นลักษณะหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นถึงความสำเร็จ ความเฉลียวฉลาดของคนกลุ่มหนึ่ง หรือชาวบ้านที่สามารถแก้ไขปัญหารวมๆ ให้คู่ดี มีลักษณะสมบูรณ์ และสืบทอดกันมาหลายอายุ และสามารถจำแนกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

1. งานถัก สาน ทอ

2. งานจักสาน

3. เครื่องปั้นดินเผา

4. งานแกะสลัก

5. งานโลหะ

6. งานก่อสร้าง

7. งานภาพเขียน

ตัวอย่างกิจกรรมและแหล่งภูมิปัญญาประเภทนี้ ได้แก่

1. งานถัก สาน ทอ เช่น ปลูกกรดคอวัว – ควาย คล้ายเส้นใย

มะพร้าว กระเป๋าย่านลิเภา ภาคใต้ กระเป๋ากกอบูล ปลูกมียคภาคเหนือ ใช้เสี้ยนตาลมาถักเป็นอุปกรณ์ล้างไหม ในงานทอผ้า งานสาน เช่น กระเป๋าลือใบตาล (ศรีสะเกษ) เสื่อจูด (นราธิวาส) หมวกใบตาล (บุรีรัมย์) เสื่อคันเตยป่า (กระบี่)

2. งานจักสาน แบ่งเป็นประเภทได้ดังนี้

2.1 อุปกรณ์จับสัตว์ ได้แก่ ข้อง ไซ ลอบ สุ่ม ตุ่ม กระชัง

2.2 อุปกรณ์อุปโภคบริโภค ได้แก่ กระติบข้าว ก่องข้าว

ขันโตก ตะกร้า กระชู่ กระบุง กระด้ง กระเชอ กระเบียน กระจาด ครุไต้ น้ำ เปลเด็ก

2.3 ส่วนประกอบสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ ผานและฟาก ยุงข้าว

ภาชนะกบเกี่ยว

3. เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่

บ้านชุมช้าง อำเภอโพธิ์พิสัย จังหวัดหนองคาย

บ้านท่าซ่อง – เหล็ก อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

บ้านเหมืองกุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

โรงเครื่องปั้น ซอยเจริญปล่อง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี หม้อดิน จังหวัดปทุมธานี

หม้อดินเผา คลองตะเคียน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บ้านสหัสหม้อ จังหวัดสงขลา

โรงหม้อไห บ้านโรงอ่าง จังหวัดปัตตานี

บ้านด่านเกี่ยว จังหวัดนครราชสีมา

4. งานแกะสลัก ได้แก่

4.1 งานกระดาด

4.2 งานผ้าและงานวัสดุอ่อนนุ่ม

4.3 งานไม้ เช่น ค้ำกระบวย ที่ห้อยคอวัว – ควาย แกะสลักประกอบยานพาหนะ แกะสลักไม้ประกอบสถาปัตยกรรม แกะสลักไม้ในงานพุทธศาสนา

4.4 งานสลักอิฐหรือหิน

4.5 งานโลหะ ได้แก่ การปั้นรูปด้วยการตี การหล่อ

4.6 การก่อสร้าง ได้แก่ บ้านที่อยู่อาศัย อาคารทางศาสนา

เช่น วัด โบสถ์หรือวิหาร อาคารสาธารณะ

4.7 ภาพเขียน ได้แก่ วัฒนินทร์ (น่าน) วัดหน้าพระธาตุ

(บ้านตะคุ อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา และภาพเขียนบนผนัง ก่ออิฐถือปูน บนบ้านไม้ในที่ต่าง ๆ

ตัวอย่างลักษณะ วัฒนธรรมประเพณี และศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของ
เฉพาะท้องถิ่นแต่ละภาค

ภาคกลาง ได้แก่

1. การทำกลองที่บ้านปากน้ำ จังหวัดอ่างทอง
2. การเจาะลูกปัดแบบโบราณ ของหมู่บ้านจรเข้สามพัน อำเภอ
อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
3. การทำเครื่องปั้นดินเผาที่บ้านเป็ง อำเภอพรหมบุรี จังหวัด
สิงห์บุรี
4. หม้อดินเผา กลองตะเคียน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
5. หม้อดิน จังหวัดปทุมธานี
6. เพลงพื้นบ้านภาคกลาง
7. การทำโองม้งกร จังหวัดราชบุรี
8. งานแข่งเรือยาววัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง

ภาคเหนือ ได้แก่

1. บ้านของชนเผ่าถิ่น ได้แก่ บ้านแจลง ตำบลภูคา อำเภอบัว
จังหวัดน่าน หมู่บ้านไทยลื้อ อำเภอเชียงคำ และเชียงม่วน จังหวัดพะเยา
2. เครื่องปั้นดินเผา
3. การทอผ้าพื้นเมืองที่บ้านคูใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
4. บ้านทำร่มบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
5. การทำครกหินและไม้ หมู่บ้านจิว ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย
6. เครื่องสังคโลก อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
7. ลำไยหมื่นต้นที่หนองช้างค้ำ อำเภอป่าแห้ว จังหวัดลำพูน

ภาคอีสาน ได้แก่

1. เพลงพื้นบ้านพื้นเมืองของชาวบ้านอีสาน
2. เทคนิคการปั้นหม้อที่บ้านคำอ้อ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
3. การทำเครื่องปั้นดินเผาที่คำนเกวียน จังหวัดนครราชสีมา
4. การทำเครื่องมือเครื่องใช้โลหะ (สารีคและทองเหลือง) ของ
หมู่บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

5. การทอผ้าไหม ที่บ้านหนองเชียงซุย ตำบลป่าหวายนั่ง อำเภอ
บ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น

6. การสลักบนแผ่นหนัง (คน)

7. ฟ้อนภูไท อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

8. ประเพณีการผูกเสี่ยว จังหวัดขอนแก่น

ภาคใต้ ได้แก่

1. เรือกอและ ของชุมชนชาวน้ำ (เล)

2. เครื่องจักสานภาคใต้ตอนล่าง

3. บ้านเรือนไทยมุสลิมในเขต 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้

4. เครื่องปั้นดินเผา บ้านสทิงหม้อ จังหวัดสงขลา

5. โรงหม้อโท บ้านโรงอ่าง จังหวัดปัตตานี

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้พอที่จะสรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปวัฒนธรรม
และขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจากความคิดของชาวบ้านที่
แสดงให้เห็นถึงคุณค่าแห่งการดำเนินชีวิต วิถีความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมา
เฉพาะกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงาม และความเป็นระเบียบ
เรียบร้อยของกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ

กลุ่มที่ 3 ด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น

สภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มนี้ จากการสำรวจพบว่าเป็นส่วนหนึ่งของ
สภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มที่ 2 คือ งานศิลปกรรมพื้นบ้าน แต่เนื่องจากบุคคลในท้องถิ่น
ได้นำมาใช้ประกอบอาชีพ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การทอผ้าไหม ได้แก่ ทอผ้าไหมพื้น ไหมมัดหมี่

2. การทอผ้าด้วยกี่กระตุก ได้แก่ ทอผ้าฝ้าย ทอผ้าลายน้ำไหล

ทอผ้าฝ้าย ผ้าขาวม้า

3. ทอผ้าจิดด้วยกี่พื้นเมือง ได้แก่ ทอผ้าจิดตัดเสื่อ ทอผ้าจิด

ทำหมอน ทอผ้าหมอลายจิด

4. ทำหมอนจิด ได้แก่ หมอนจิดสามเหลี่ยม ทำเบาะนั่ง

5. การจักสานไม้ไผ่ ได้แก่ สานตะกร้า สานหวด สานมวย

สานกระติบข้าว สานขันโตก สานกระด้ง สานกระบุง สานข้อง สานไซ สานส้ม

6. การทำไม้กวาด ได้แก่ ไม้กวาดดอกหญ้า ไม้กวาดทางมะพร้าว
7. การทอเสื่อ ได้แก่ ทอเสื่อกก ทอเสื่อไหล ทอเสื่อผือ ทอเสื่อเตย
8. การสาน ได้แก่ หมวกกก หมวกใบตาล หมวกผักคบขวา

กระเป๋ากก

9. เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ อีรัมอญ โอง โห กระถาง หม้อดิน เต่า
10. การเกษตร ได้แก่ การทำเกษตรผสมผสาน การทำไร่ ทำนา

ทำสวน การเลี้ยงสัตว์

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มนี้ ได้แก่ ช่างท้องถิ่น ช่างเทคนิคท้องถิ่น ช่างฝีมือท้องถิ่น พบว่า ที่กระจายไปตามแหล่งภูมิปัญญาในแต่ละท้องถิ่น ในอดีตนั้นวิถีชีวิตคนไทยมีความเป็นอยู่และดำเนินชีวิตโดยอาศัยธรรมชาติ มีอาชีพเกษตรกรรม เช่น เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชสมุนไพร ในการประกอบอาชีพนั้น เป็นการทำให้มีอยู่มีกินมากกว่าที่จะทำเพื่อความมั่งมี ความร่ำรวยจึงไม่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกมาเป็นตัวกำหนดและมามีอิทธิพลในการผลิตนั้น เช่น การเพาะปลูก ข้าว พืชต่าง ๆ จะกระทำให้พอกินในครอบครัว การผลิตเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็จะทำเพื่อใช้ในประโยชน์นั้น ๆ ไม่ได้ทำขายในระบบธุรกิจ จึงเห็นว่าวิถีชีวิตของคนไทยสมัยก่อนนั้นสงบและมีความสุข ตามอัตภาพ นั้นอาจจะเป็นเพราะได้รับอิทธิพลของศาสนาที่สอนให้มีความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ใรู้จักสันโดษ

แต่ในปัจจุบันการดำเนินชีวิตของคนไทยเริ่มเปลี่ยนไปมาก ผกผันไปตามสภาพแวดล้อมของสังคม จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ความสมดุลของธรรมชาติเริ่มถูกทำลายลง เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการผลิตให้มีจำนวนเพียงพอกับความต้องการของตลาด เนื่องจากรัฐมีแผนพัฒนาประเทศจากประเทศเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่มีการจัดระบบการผลิตที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น มีการปลูกพืชเดี่ยว ๆ เป็นจำนวนมากเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรม มีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ยาฆ่าแมลง เครื่องใช้ เครื่องมือจักรกลต่าง ๆ ซึ่งการกระทำเช่นนี้ไม่คำนึงถึงความสมดุลทางธรรมชาติเลย นอกจากจะเร่งผลิตให้ทันต่อความต้องการของตลาด นอกจากนั้นสินค้าอุปโภคบริโภค ความสะดวกสบายต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทกับวิถีชีวิตคนไทยมากขึ้น ผลิตผลที่ผูกขาดกับระบบธุรกิจ ต้นทุนสูง ขายได้ในราคาต่ำ จึงเกิดสินค้าระบบเงินผ่อน มีหนี้สินล้นพ้นตัว เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงเกิดความล้มละลายทางเศรษฐกิจในชนบทขึ้น เป็นเหตุให้ชาวบ้านอยู่ไม่ได้ ส่วนหนึ่งต้องเข้ามาหางานทำในเมือง ผู้หญิงรับจ้างเป็นคนใช้ เป็นกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นโสเภณีหรือหญิงบริการ

ผู้ชายเป็นกรรมกรก่อสร้าง ขับแท็กซี่ คนงานในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นกรรมกรในไร่อ้อย กรีดยาง ถูกรือประมง เด็กปั๊ม ไปทำงานในประเทศตะวันออกกลาง ในสิงคโปร์ เป็นต้น เหลือไว้แต่คนเฒ่าคนแก่ และเด็กเล็กในหมู่บ้าน ทำให้หมดความหวังในการพึ่งตนเอง ในขณะที่ที่พ่อค้า นักอุตสาหกรรมและคนชั้นกลางที่ร่ำรวยขึ้น ซึ่งในประเด็นนี้ ทั้งนายแพทย์ประเวศ วะสี และ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เห็นพ้องต้องกันว่า นอกจากชนบทไทย (ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ) จะล้มละลายทางเศรษฐกิจแล้ว ยังเกิดการล้มละลายทางสังคมและวัฒนธรรมไปพร้อมกันด้วย

สืบเนื่องจากความล้มเหลวที่ผ่านมายังมีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่เอาความล้มเหลวที่ผ่านมาเป็นบทเรียน และนำไปสู่แนวทางการพึ่งพาตัวเอง และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในชนบท จึงเริ่มฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นที่สูญเสียไปนั้นให้ปรับสภาพ มีความอุดมสมบูรณ์ เช่นเดิม ด้วยพลังความคิดและพลังกายที่อยู่ในการปรับตัว ปรับการดำเนินชีวิตที่เคยถูกรอบงำจากสภาพสังคมพ่อค้าคนกลาง ระบบธุรกิจระบบโรงงาน กลับเข้าการเกษตรที่อาศัยความสมดุลทางธรรมชาติซึ่งกันและกัน บุคคลกลุ่มนี้สามารถยืนหยัดและต่อสู้กับความล้มเหลวเหล่านี้ มาได้อย่างภาคภูมิใจ ด้วยกำลังกาย กำลังปัญญา และการสั่งสมประสบการณ์จากการผสมผสานแนวความคิดระหว่างระบบเกษตรแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่ จนมีความผสมผสานกลมกลืนได้อย่างเหมาะสม สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเอง ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรได้รับการยกย่อง และนำแนวความคิด ความรู้ และประสบการณ์ไปถ่ายทอดและเผยแพร่ต่อไป

กรณีตัวอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มนี้ที่โดดเด่นมาก ได้แก่ ภูมิปัญญา
ด้านการเกษตร

นายคำเคื่อง ภาณี (บ้านโนนเขวา ตำบลคอนมนต์ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์) ผลงานคือผู้นำด้านเกษตรธรรมชาติหรือสวนหญ้าป่า ทำนาโดยไม่ต้องไถ ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ไม่ใช้ยาปราบศัตรูพืชโดยใช้ธรรมชาติทำหน้าที่ควบคุมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

นายทองดี นันทะ (บ้านตลาด ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น) ผลงานคือ การทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน

นายอยู่ สุนทรชัย (บ้านตะแบก ตำบลสะกิดใจ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์) ผลงานคือ เกษตรกรผู้นำด้านเกษตรแบบผสมผสานแบบพึ่งตนเอง

นายชาติ มาระแสง (บ้านกุดชวย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอุบลราชธานี) ผลงานคือ เกษตรกรผู้นำด้านเกษตรแบบผสมผสาน

นายประคอง มนต์กระโทก (ตำบลห้วยตา อำเภอโศกชัย จังหวัด นครราชสีมา) ผลงานคือ เกษตรกรผู้นำด้านเกษตรแบบผสมผสานเน้นหลักการพึ่งตนเอง

นายวิเชียร ยุตะวัน (บ้านหนองมันปลา ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์) ผลงานคือ เกษตรกรผู้นำด้านการเกษตรแบบผสมผสาน เน้นการปลูกพืช หมุนเวียนตลอดปี ทั้งพืชหลักและพืชเศรษฐกิจ พยายามปรับปรุงวิทยาการสมัยใหม่ให้ผสม กลมกลืนกับแบบดั้งเดิมของท้องถิ่น

นายผาย สร้อยสระกลาง (บ้านสระคูณ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์) ผลงานคือ เป็นผู้นำท้องถิ่น นักพัฒนาชนบทแบบอย่างในการพึ่งตนเอง เข้มแข็ง มานะ อดทน ทำตนเป็นตัวอย่าง สร้างผลงานด้านไร่นาสวนผสม ธุรกิจชุมชน ธนาการข้าว กลุ่มทอผ้า การพัฒนาแหล่งน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การขยายเครือข่ายกว่า 10 หมู่บ้านในกลุ่ม อีโต้้น้อย

กลุ่มที่ 4 ด้านแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีท้องถิ่น

สภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มนี้ จากการสำรวจเท่าที่พบมีดังนี้

1. การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ มีทั้งการเลี้ยงและการผลิตลูกปลา เพื่อจำหน่าย พื้นที่ที่มีการเลี้ยงมากตามลำดับ คือ อำเภอมือง อำเภอบำบ่อ อำเภอนิพนธ์ อำเภอนิพนธ์ อำเภอสระบุรี และอำเภอบึงกาฬ
  2. การทำถั่วตากอบน้ำผึ้ง ของอำเภอสังคม
  3. การทำดอกไม้ประดิษฐ์จากใบยางพารา ของอำเภอนิพนธ์
- เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเริ่มเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ทำให้การดำเนินชีวิตค่อยๆ เปลี่ยนจากสภาพพอกินไปสู่ การประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สามารถอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนไปได้ อย่างเป็นสุข จึงได้เกิดการนำแนวความรู้และหลักการที่เคยปฏิบัติกันมา นำมาผสมผสานกับ เทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตหรือประกอบกิจกรรมในการดำเนินชีวิต ในครอบครัว และชุมชน ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาอีกกลุ่มหนึ่ง มีความรู้ความสามารถ ที่พัฒนาตัวเองและช่วยเหลือต่อสังคม

กรณีตัวอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มนี้ มักจะพบอยู่ในแต่ละท้องถิ่นที่ขึ้นอยู่กับกิจกรรมหรือผลงานว่าจะเป็นที่รู้จักกันทั่วไปหรือไม่ เช่น

เครื่องนวดข้าว 101 แบบประหยัด ใช้เท้าเหยียบหรือใช้มอเตอร์ไฟฟ้า ด้วยราคาเพียง 2,000 บาท ช่วยทุ่นแรง ทุ่นเวลาได้มาก เครื่องนวดข้าวนี้คิดค้น โดยนายวิช

โสระศรี วิทยาลัยเทคนิคร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด เครื่องจักรนี้สามารถใช้แรงงานคนโดยใช้เท้าเหยียบหรือจักรเย็บผ้า ให้กรงล้อหมุน และใช้มีดขึ้นมัดข้าวไปให้กระทบที่ปุ่มเหล็กคั่นงอบนกรงล้อ เมล็ดข้าวจะร่วงลงโดยง่ายมาก ไม่ใช้แรงคนตีอาจต่อมอเตอร์ไฟฟ้าให้หมุนสายพานได้

นายสมควร ในเที่ยง และนายทองมี ศรีมนิลา (บ้านโนนเหมา ตำบลบางแดด อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ) ผลงานคือ ผู้นำทางความคิดสร้างกาลักน้ำจากอ่างเก็บน้ำบนภูเขาลงมาใช้ในพืชสวน ไร่ ของชาวบ้าน

เอนก นากะบุตร (2540 : 14. "ได้วิเคราะห์กระแสภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคลื่อนไหว ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา โดยได้กล่าวว่า ศักยภาพของสถาบัน ชุมชนต่าง ๆ พระวัด ผู้นำอาวุโส เครือข่ายต่างๆ ที่ยังมีบทบาท บูคลากรและสถาบันเหล่านี้มีบทบาททำให้สังคมชนบทยังไม่แตกสลายทางด้านจิตใจ และทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ระบบวัฒนธรรมชุมชนที่มีวัดพระ ความเชื่อถือทางศาสนาและที่เป็นองค์รวมของหมู่บ้าน นับเป็นค่ามหาศาลที่เป็นหลักประกันของการพัฒนาคนทางด้านจิตวิญญาณความเป็นคน เป็นชุมชน เป็นประเทศที่มีศักดิ์ศรี มีอิสรภาพ มีอธิปไตย

กระแสภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานต่อการคืนชนพึ่งพาตนเอง ได้มีรูปธรรมของบุคคล ในความพยายามต่อกิจกรรมต่างๆ ของการประสานเชื่อมโยงในหมู่บ้านอีสานในหลายท้องถิ่นซึ่งพอจะประเมินเป็นกระแสสำคัญๆ ในเรื่องที่สัมพันธ์กันได้ (อังกุล สมคะเนย์. 2535 : 37-50) ดังแสดงในตารางที่ 2

ตาราง 2 กระแสภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานต่อการคืนชนพึ่งตนเอง

เนื้อหา	ทรัพยากรท้องถิ่น	ทิศทาง/ความคิดพื้นฐาน
1. การพัฒนาคน แนวพุทธวิธี - ลดอบายมุข - ปฏิบัติสมาธิ - พัฒนาหมู่บ้าน	- พระนักพัฒนา - กลุ่มพระนักพัฒนา	- มุ่งเอาพุทธศาสนาเป็นหัวใจของการพัฒนาคน และหมู่บ้าน “จิตใจนำวัตถุ” - ประยุกต์พุทธวิธีต่าง ๆ มาใช้ในการพัฒนา

ตาราง 2 (ต่อ)

เนื้อหา	ทรัพยากรท้องถิ่น	ทิศทาง/ความคิดพื้นฐาน
2. การพัฒนาเกษตรผสมครบวงจรเพื่อการมีอาหารกินมีใช้เหลือขาย	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญญาชนพื้นบ้าน - ผู้นำเกษตรกรพื้นบ้าน - นักเทคนิคเกษตรชาวบ้าน (ปลา ดันไม้ สมุนไพร ฯลฯ) - เทคโนโลยีและการประยุกต์ที่เหมาะสมต่างๆ ในรูป “holistic / intergrated approach” ทั้งด้านกรรมเทคนิคการเกษตรการผลิต การเกษตร การบริหารจัดการควบคู่กัน 	<ul style="list-style-type: none"> - มุ่งปฏิรูปโครงสร้างสำคัญอย่างค่อยเป็นค่อยไปใน 4 ด้านที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน คือ - โครงสร้างนิเวศ ดิน บ่อน้ำ - ระบบชุมชนแตกตัว“เถียงนา” - ระบบการผลิตครบวงจร - ที่เกี่ยวเนื่องกัน ลดการพึ่งพิงตลาดและลดต้นทุนการผลิตได้บางส่วน - เปลี่ยนเป้าหมายเพื่อขาย มาเพื่อความสุขของชีวิต
3. การฟื้นฟูการรักษาพื้นบ้าน การใช้สมุนไพร และหมอพื้นบ้าน	<ul style="list-style-type: none"> - หมอธรรม - หมอสมุนไพร - หมอตำแย - หมอพื้นบ้านอื่นๆ - เทคโนโลยีและสมุนไพร 	<ul style="list-style-type: none"> - การเชื่อมโยงการรักษาคน ที่เน้นทั้งทางด้านจิต กาย ชุมชน เข้าหากันเพื่อรักษาคนไข้และป้องกัน - ลดการพึ่งพิงระบบสมัยใหม่ ที่ค่อนข้างแพง ที่ไปไม่ทั่วถึง และมีผลข้างเคียงทางลบ
4. การตื่นตัวศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนอีสาน	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้อาวุโส - พระอาวุโส - หมอธรรม - นักวิชาการท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> - การเชื่อมโยงอดีตเพื่อเกิดการรู้จักตนเองของชาวอีสาน การเข้าสู่การค้นหาศักยภาพภูมิปัญญาของตนเองที่จะนำมาหาทางออกต่อวิกฤติปัญหาข้างหน้า

ตาราง 2 (ต่อ)

เนื้อหา	ทรัพยากรท้องถิ่น	ทิศทาง/ความคิดพื้นฐาน
5. การจัดตั้งขยาย กองทุนหมุนเวียน ระดับหมู่บ้านรูปแบบ ต่างๆ เพื่อ - แก้ปัญหาปากท้อง - แก้ปัญหาเศรษฐกิจ - แก้ปัญหาเศรษฐกิจ อเนกประสงค์	- ผู้นำด้านบริหารกองทุน - คณะกรรมการกองทุน - คนขายของ นักบัญชี ร้านค้า กองทุน - ทุนหมุนเวียนรูปแบบต่างๆ - ข้าว กล้วย ไม้ - เงินทุน - ร้านค้าของชำ	- มุ่งสร้างสถาบันการเงินของ ชุมชนหรือ "ธนาคารชาวบ้าน" ที่มีระบบการบริหารจัดการทุน กติกาโดยชาวบ้านและเพื่อ ชาวบ้านสมาชิกเป็นหลัก - ลดภาระการเอาัดเอาเปรียบ ระดับหนึ่ง และเป็นการสะสม ทุนรองรับปัญหาเฉพาะหน้า หรือขั้นพื้นฐานในหมู่บ้าน ยากจนหรือปานกลางได้บ้าง
6. การต่อประสบการณ์ เชื่อมโยงเวทีการเรียนรู้ ศึกษาดูงาน ระหว่าง ชาวบ้านกับชาวบ้าน ที่เป็นตัวอย่างของ ความ สำเร็จกันเอง ในแวนอน เกิดเป็น เครือข่ายระดับท้องถิ่น รูปแบบต่างๆ มากขึ้น	- เครือข่ายปราชญ์พื้นบ้าน - เครือข่ายเกษตรผสมผสาน - เครือข่ายพระนักพัฒนา - เครือข่ายหมอมสมุนไพรร - เครือข่ายครูนักพัฒนา - เครือข่ายกองทุนหมุนเวียน - เครือข่ายธนาคารข้าวกลุ่ม เกษตรกร	- เกิดมิติของการเรียนรู้ที่เน้น ตัวอย่างรูปธรรมจากชาวบ้าน ที่สำเร็จด้วยตนเองในรูปแบบ "มหาวิทยาลัยท้องถิ่น" - เป็นการเสริมการ โยงใย และ ขยายผลแนวอนของการพัฒนา ที่มีประสิทธิภาพและคล้องตัว กับการเคลื่อนไหวทางสังคม

4.4 การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา

ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร ลักษณะสังคมไทยต้องเผชิญกับ
 ภัยคุกคามทางด้านเศรษฐกิจ โดยเสริมสร้างปัจจัยที่เป็นข้อได้เปรียบในด้านการแข่งขัน ซึ่งเห็น
 พ้องต้องกันทั้งหมดทั่วโลกว่าปัจจัยที่เป็นข้อได้เปรียบมีอยู่ 4 ประการ คือ

4.4.1 คุณภาพของประชากรและกำลังคน ใครที่มีประชากรที่มีคุณภาพสูง
 มีกำลังคนเพียงพอ และคุณภาพด้วยจะแข่งขันกับใครก็ได้

4.4.2 มีขีดความสามารถในด้านการจัดการ

4.4.3 มีระบบสารสนเทศ คือ ข่าวสารข้อมูลที่สมบูรณ์เพียงพอที่จะใช้ในการตัดสินใจ มีเทคโนโลยีที่เหมาะสมสามารถพึ่งพาตนเองได้ และใช้เทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาไม่ว่าเกษตร อุตสาหกรรมและการดำเนินชีวิตประจำวัน สิ่งที่จะนำสู่เวทีโลก ช่วยให้สังคมไทยดำรงความเป็นไทยได้ ต้องเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยได้โดยทั้งสองอย่างสมดุล ไม่ขัดกันอันมีรูปแบบดังนี้

- 1) การศึกษาต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิต มองการศึกษาเป็นปัจจัยที่ 5 ของการดำเนินชีวิต
  - 2) การศึกษาเป็นการศึกษาสำหรับทุกคน
  - 3) การศึกษาเพื่อการพัฒนาค่านิยมทั้งเป็นสากล และค่านิยมไทย
- ปรับเปลี่ยน ประสานให้ทั้งสองสามารถอยู่ร่วมกันได้

การศึกษาในยุคต่อไปนี้ในทุกระดับ สิ่งที่ต้องปฏิรูปกันมากที่สุดคือทำอย่างไรจะให้การศึกษาเพื่อให้นักเรียนแสวงหาความรู้ได้เอง ใฝ่หาความรู้และแหล่งวิทยาการ รู้วิธีการหาความรู้ เพื่อให้การศึกษานั้นเป็นระบบ และกระบวนการที่พัฒนาคนเพื่อให้ออกไปพัฒนาสังคมพร้อมที่จะเผชิญกับภัยคุกคาม และมีความรู้ความสามารถที่รับโอกาส เพื่อนำพาประเทศเราไปสู่เวทีโลกได้อย่างสำเร็จ (วิจิตร ศรีสะอ้าน. 2539 : 45-63)

การจัดการศึกษาน่าจะมองดูในสองภาวะ คือ สภาวะธรรมชาติที่เกิดขึ้นเอง เป็นธรรมชาติ ไม่ต้องมีใครมาเปลี่ยนแปลง เป็นตัวมันเอง เช่น ความเป็นเด็ก ความเป็นหนุ่มสาว ความแก่ ความหิวกระหาย นอกจากนี้ส่วนที่เป็นคุณธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้มีขึ้น ถ้าไม่ทำก็ไม่มีความดี “ธรรม” เกิดจากธรรมที่ปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมเปรียบได้กับดิน ดินที่อยู่ตามท้องไร่ท้องนาทั่วไปตามธรรมชาติ หากนำไปขายก็ไม่ได้ราคามาก แต่ถ้านำมาปั้นเป็นโอ่ง เป็นไห เป็นถ้วย เป็นชาม หรือเครื่องเบญจรงค์ ดินที่เปลี่ยนจากสภาพธรรมชาติ เป็นสภาวะธรรม ส่วนที่เป็นเครื่องใช้ก็เป็นคุณธรรม ทำให้จากสิ่งธรรมดาเป็นของมีราคาได้ คนเราก็เหมือนกัน สามารถพัฒนาให้มีคุณค่าได้ การส่งเสริมจิตพิสัยของเด็กและเยาวชนให้มีคุณภาพ จึงเป็นการให้การศึกษาย่างถูกต้อง จะช่วยให้เด็กประพฤติจริยธรรมอีกด้วย (พิสิษฐ์ เจริญสุข. 2540 : 135)

สถาบันการศึกษาต่าง ๆ จึงควรปรับปรุงนโยบายและระบบการศึกษาให้เหมาะสม โดยเน้นความสำคัญของศาสนาและจริยธรรมควบคู่ไปกับวิชาการ ควรปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงระดับอุดมศึกษา ให้มีการเรียนการสอนศาสนาในทุกระดับ

เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ในชีวิตประจำวัน (สมพร เทพสิทธา. 2540 : 42)

อรพิน แก้วด้วง (2544 : 60 ; อ้างถึงใน ประเวศ วะสี. 2534 : 82) ได้เสนอ แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษาไว้ดังนี้

1. รัฐบาลประกาศเป็นนโยบายให้ระบบการศึกษาทั้งหมด ศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ และทำนุบำรุงภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพิมพ์หนังสือ และสื่อในรูปแบบอื่นที่ดีกว่า ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีจำนวนมาก และคุณภาพที่เหมาะสม และให้นำมาใช้ในการศึกษาทุกระดับ
3. ส่งเสริมและสนับสนุนทุกระดับทำการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น โรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยม วิทยาลัยครู และมหาวิทยาลัย ทำการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเต็มไปหมด ซึ่งจะทำให้การรับรู้ในระบบ การศึกษาสมบูรณ์ขึ้น อันมีผลกระทบต่อความรู้สึกและพฤติกรรม ควรเปิดโอกาสครูที่อยู่ในท้องถิ่น สร้างตำราจากความรู้ดังกล่าวจากตอนต้นแล้ว ก็จะเห็นว่าระบบการศึกษาของชาติ ต้องให้ความสำคัญของท้องถิ่นขึ้น และทำให้ชาติมีพลังความรู้จากของจริงทั่วประเทศ
4. ให้มีการสร้างตำราท้องถิ่น ทุกวัน โรงเรียนต่างๆ มีตำราที่แต่งไปจาก ส่วนกลาง ควรเปิดโอกาสให้ครูที่อยู่ในท้องถิ่นสร้างตำราจากความรู้ดังกล่าวข้างต้นระบบ การศึกษาของชาติต้องให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นมากขึ้น
5. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ในชุมชน อย่างน้อยส่วนหนึ่งให้เป็น โรงเรียนชุมชน โดยทำหน้าที่ 3 อย่าง คือ 1) ศึกษาชุมชนให้เข้าใจ 2) เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสาร เพื่อการพัฒนาชุมชน และ 3) ให้การศึกษาทุกรูปแบบเพื่อพัฒนาชุมชน และดึงทรัพยากร หน่วยงานราชการอื่น ๆ จากภาคธุรกิจและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ขึ้น ทั่วประเทศ โดยวิธีนี้แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมได้ อย่างรวดเร็ว โดยผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาอื่นๆ และมีเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งเพิ่มศักยภาพของการเรียนรู้ของบุคคลทั่วประเทศ
6. ปรับระบบการศึกษาทั่วไปรวมทั้งมหาวิทยาลัยด้วย ให้การศึกษาเพื่อ สร้างหลักฐานของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างมีบูรณาการ และโดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ความเป็นจริงจากสังคม ไทย การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นก็จะเข้าไปอยู่ในการศึกษาเป็นรากฐานของความเป็นมนุษย์

7. การกระทำดังกล่าวข้างต้นต้องการความคล่องตัว รัฐบาลควรจัดงบประมาณทั่วไปให้หน่วยงานต่าง ๆ ตัดสินใจการใช้เอง รับเป็นผู้ประเมินผลงาน และตรวจสอบความถูกต้อง

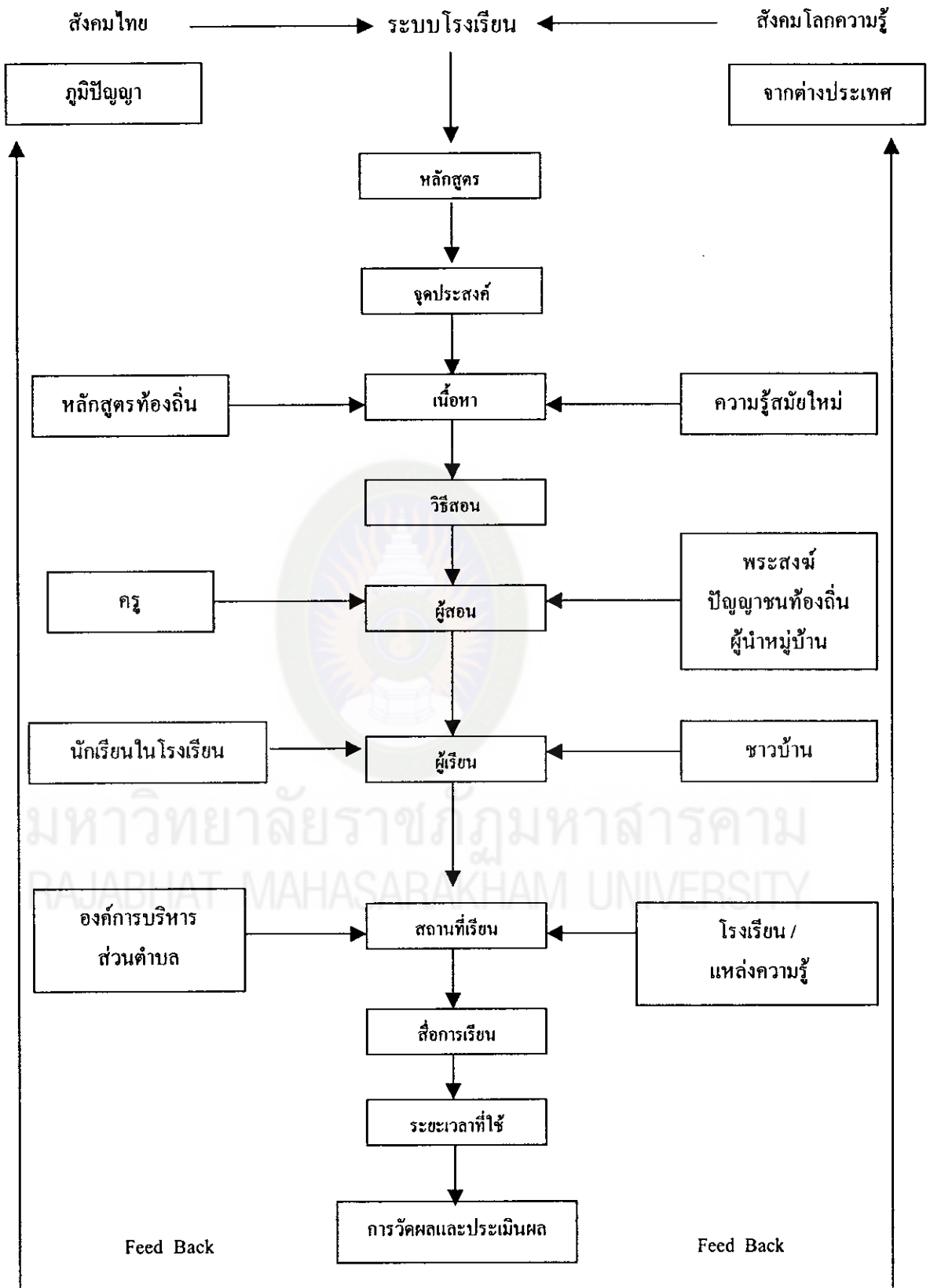
8. ส่งเสริมกลไกการทำงานอย่างไม่เป็นทางการและสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน สิ่งทีกล่าวมาข้างหลายอย่างกระทำไ้ยาก โดยโครงสร้างบริหารอย่างเป็นทางการ ทุกระดับ ควรส่งเสริมกลไกการทำงานอย่างไม่เป็นทางการ (Non – formal mechanism) คือ ผู้ปฏิบัติงานต่างรวมกันในรูปแบบกลุ่มหรือชุมนุม หรืออื่นใดที่ไม่เป็นทางการซึ่งทำให้มีอิสระ มีความคล่องตัว มีความต่อเนื่อง และมีพลังมากกว่า รัฐบาลควรจัดงบประมาณพัฒนาเอกชนให้ส่งเสริมการศึกษากับภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชนจะช่วยเชื่อมต่อระหว่างชุมชนและหน่วยงานของรัฐให้ดีขึ้น จะช่วยสานให้เกิดความต่อเนื่องในหน่วยงานรัฐเอง

9. ภาครัฐกิจให้ทุนทรัพย์สนับสนุนองค์การพัฒนาเอกชน จัดตั้งมูลนิธิหรือสถาบันในรูปแบบเอกชน เพื่อส่งเสริมการค้นคว้าให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาของไทย

การคัดสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อดำเนินงานการจัดการศึกษา การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษา ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบอาชีพทำมาหากิน ตลอดจนการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้รับรู้สู่สาธารณชนในวงกว้าง การคัดเลือกเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ใครเป็นผู้ดำเนินการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามประเด็นใหญ่ๆ นี้มีคำตอบเป็นแนวทางในการดำเนินงานอย่างกว้างขวาง (รัตนะ บัวสนธิ. 2535 : 9-15) ดังนี้

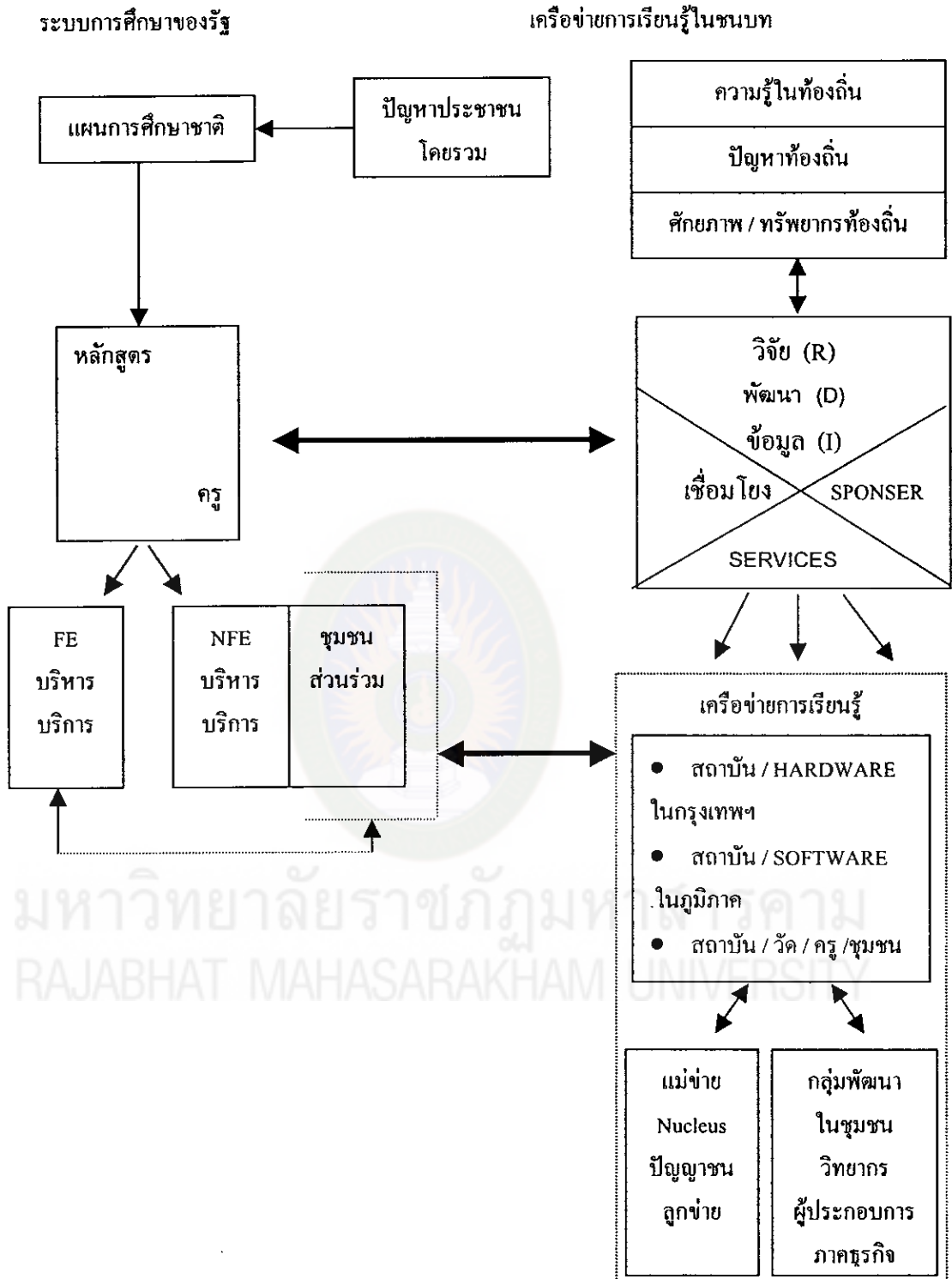
1. ภูมิปัญญาที่คุณค่ามีประโยชน์สำหรับดำเนินงานก็คือ สิ่งที่สามารถสนองต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในท้องถิ่นได้อย่างสงบสุข สอดคล้องกับชีวิตปัจจุบัน
2. ผู้คัดเลือกพื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่าย คือ นักวิชาการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มคนในท้องถิ่น
3. ผู้ดำเนินการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นควรยึดบุคคลในท้องถิ่น โดยเฉพาะผู้รู้ ผู้นำท้องถิ่นเป็นหลัก และมีบุคคลภายนอกเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุน เปิดโอกาสให้บุคคลในชุมชนท้องถิ่นได้แสดงออกถึงศักยภาพของเขา

สำเนียง สร้อยนาคพงษ์ (2535 : 24-25 ; อ้างถึงใน เวทกรพันธ์ ฉ่ำสันเทียะ. 2541: 59) ได้ให้แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้กระบวนการเรียนการสอน ดังแผนภูมิ 3 และแผนภูมิ 4

แผนภูมิ 3 แสดงการจัดการเรียนการสอน

แผนภูมิ 4 แสดงความสัมพันธ์ระบบการศึกษาของรัฐกับเครือข่ายการเรียนรู้ในชนบท

4.5 สภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดหนองคาย

สภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบันในจังหวัดหนองคาย จากการสำรวจ รวบรวม ข้อมูล สามารถจำแนกเป็น 4 กลุ่ม แต่เนื่องจากสภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละลักษณะ ขอบเขตกว้าง ผู้วิจัยจึงสรุปภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละกลุ่มที่เห็นว่าน่าจะนำมาใช้ในการจัดการศึกษา โดยจัดระบบกิจกรรมของภูมิปัญญาท้องถิ่น บุคคล เจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในรายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 ด้านคติ ความคิด ความเชื่อ

สภาพของภูมิปัญญาในกลุ่มนี้ได้แก่ แนวความคิด ความเชื่อต่าง ๆ ที่ปฏิบัติและยึดถือสืบทอดกันมา เพื่อการดำเนินชีวิตสงบสุขในแต่ละท้องถิ่น เช่น พิธีสวดมนต์ไหว้พระ พิธีฟังเทศน์ในวันสำคัญทางศาสนา พิธีเข้าวัดจำศีล พิธีสูขวัญต่าง ๆ พระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา พิธีบูชาแม่เหล็กเหล็กเมือง และการบวงสรวงต่าง ๆ การเคารพบรรพบุรุษ ผู้อาวุโส พระสงฆ์ และผู้นำทางศาสนาต่างๆ ฯลฯ

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาในกลุ่มนี้ได้แก่

หลวงปู่เทศก์ เทศรังสี หรือพระนิโรธรังสี คัมภีร์ปัญญาวิศิษฏ์ วัดหินหมากเป้ง ตำบลพระพุทธบาท อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคายเป็นพระภิกษุจริยวัตรดีงาม ปฏิบัติชอบเป็นที่ศรัทธาของชาวพุทธทั่วประเทศ

หลวงปู่จวน กุลมวญโญ เป็นพระภิกษุกรรมฐานถือเคร่ง เป็นที่ศรัทธาของชาวพุทธจังหวัดหนองคาย และจังหวัดใกล้เคียง

กลุ่มที่ 2 ด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

สภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มนี้ ได้แก่ หมอลำกลอน หมอลำกลอนประยุกต์ (หมอลำซิ่ง) หมอลำหมู่ และการลำเซิ้ง การเป่าแคน การตีพิณ วงกลองยาว ขลุ่ยซอ พิณ ระนาด ซ้อง กลอง ฉิ่ง ฉาบ งานแกะสลักบานประติมากรรม หน้าต่างโบสถ์ ตันเทียน งานหล่อใบระกา ซ่อฟ้า คันทวย บัวหัวเสาของศาลาและโบสถ์ รวมถึงประเพณี สิบสองเดือน “ฮีดสิบสอง” ได้แก่ บุญข้าวกรรม บุญคุณลาน บุญข้าวจี บุญพระเวส บุญสร่งน้ำ บุญบั้งไฟ บุญเบิกฟ้า บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน บุญผ้าป่า และบุญกองบัว

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาของกลุ่มนี้ ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้อาวุโส ผู้นำในหมู่บ้าน หมอตำ นักดนตรีพื้นเมือง เป็นต้น และภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ มีการปฏิบัติกันอยู่เกือบทั่วไป

กลุ่มที่ 3 ด้านการประกอบอาชีพของท้องถิ่น

สภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มนี้จากการสำรวจพบว่าเป็นส่วนหนึ่งของสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มที่ 2 คือ งานศิลปกรรมพื้นบ้าน แต่เนื่องจากบุคคลในท้องถิ่นได้นำมาใช้ประกอบอาชีพ ดังนี้

1. การทอผ้าไหม ได้แก่ ทอผ้าไหมพื้น ไหมมัดหมี่
2. การทอผ้าด้วยกี่กระตุก ได้แก่ ทอผ้าฝ้าย ทอผ้าลายน้ำไหล ทอผ้าฝ้ายผ้าขาวม้า
3. ทอผ้าจิด้ายที่พื้นเมือง ได้แก่ ทอผ้าจิด ดัดเสื่อ ทอผ้าจิด ทำหมอนทอผ้าห่มลายจิด
4. ทำหมอนจิด ได้แก่ หมอนจิดสามเหลี่ยม ทำเบาะนั่ง
5. การจักสานไม้ไผ่ ได้แก่ สานตะกร้า สานหวด สานมวย สานกระด้ง สานกระติบข้าว สานขันโตก สานกระบุง สานข้อง สานไซ สานลุ่ม
6. การทำไม้กวาด ได้แก่ ไม้กวาดดอกหญ้า ไม้กวาดทางมะพร้าว
7. การทอเสื่อ ได้แก่ ทอเสื่อกก ทอเสื่อไหล ทอเสื่อผือ ทอเสื่อเตย
8. การสาน ได้แก่ หมวกกก หมวกใบตาล หมวกฝักคตบขัว กระเป่ากก
9. เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ อีจุมอญ โอง ไห กระถาง หม้อดิน เต่า
10. การเกษตร ได้แก่ การทำเกษตรผสมผสาน การทำไร่ ทำนา ทำสวน การเลี้ยงสัตว์

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มนี้ ได้แก่ ช่างท้องถิ่น ช่างเทคนิคท้องถิ่น ช่างฝีมือท้องถิ่น พบว่ามีกระจายไปตามแหล่งภูมิปัญญาในแต่ละท้องถิ่น

กลุ่มที่ 4 ด้านแนวปฏิบัติหรือเทคโนโลยีท้องถิ่น

สภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มนี้ จากการสำรวจเท่าที่พบมีดังนี้

1. การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ มีทั้งการเลี้ยงและการผลิตลูกปลาเพื่อการจำหน่าย พื้นที่ที่มีการเลี้ยงมากตามลำดับ คือ อำเภอเมือง อำเภอท่าบ่อ อำเภอโพธิ์ชัย อำเภอโซ่พิสัย อำเภอศรีเชียงใหม่ และอำเภอบึงกาฬ

2. การทำกล้วยตากอบน้ำผึ้ง ของอำเภอสังขม
3. การทำดอกไม้ประดิษฐ์จากใบยางพารา ของอำเภอโพธาราม

สรุปได้ว่าสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดหนองคาย จะมีลักษณะโดดเด่นอยู่มาก ซึ่งคนรุ่นหลังควรจะได้นำมาศึกษาเพื่ออนุรักษ์ และปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ส่วนวิธีการในการศึกษานั้น สถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร หัวหน้าฝ่ายวิชาการ ครูผู้สอน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานควรมีบทบาทในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษา เพื่อเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ของท้องถิ่นอย่างจริงจัง

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 งานวิจัยในประเทศ

มณฑิชา ชนะสิทธิ์ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาสภาพและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยภูมิปัญญาชาวบ้าน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา ซึ่งผลการวิจัยในด้านสร้างหลักสูตรของโรงเรียนส่วนใหญ่ มีแนวคิดของโครงการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะของการศึกษาเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้การประกอบอาชีพ โดยใช้ทรัพยากรในชุมชนโรงเรียนส่วนใหญ่พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยครูผู้สอนในกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ ระดับชั้น ป. 5-ป. 6 และในวิชาเลือกเสรีระดับชั้น ม. 2 ซึ่งเป็นการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม และการปรับรายละเอียดของเนื้อหา ในด้านการนำหลักสูตรไปใช้ พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่เชิญปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านเกษตรกรรมมาเป็นวิทยากรในบางเนื้อหา สื่อการเรียนการสอนที่ใช้ ส่วนใหญ่เป็นของจริงที่ได้จากแหล่งทรัพยากรในชุมชน มีการวัดผลด้วยการสังเกต การประเมินผลโดยใช้เกณฑ์การผ่านจุดประสงค์ ครูผู้สอนประชาสัมพันธ์หลักสูตรอย่างไม่เป็นทางการ ผู้บริหารทำการนิเทศการสอนโดยให้คำปรึกษาและสังเกตการสอน ในด้านการประเมินผลหลักสูตรนั้น โรงเรียนส่วนใหญ่ประเมินผลหลักสูตรโดยพิจารณาจากผลการปฏิบัติและผลงานของนักเรียน และโรงเรียนส่วนใหญ่มีการปรับปรุงหลักสูตร เนื่องจากผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญของโครงการ และ ขาดแคลนงบประมาณ ปัญหาในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน คือ การขาดแคลนงบประมาณผู้บริหารโรงเรียนไม่เห็นความสำคัญของโครงการปราชญ์ชาวบ้านไม่มีเวลา กิจกรรมการเรียนการสอนใช้เวลามากกว่าที่กำหนด และครูผู้สอนไม่มีเวลาจัดทำแผนการสอน

รัตนะ บัวสนธิ์ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง พบว่า ระดับนโยบายของโรงเรียนในแต่ละภาคเรียนได้มีกิจกรรมเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะต้องปฏิบัติควบคู่ไปกับการเรียนการสอนของเนื้อหาหลักสูตรประจำปีการศึกษา จึงมีการพัฒนาหลักสูตร โดยได้สอดแทรกเนื้อหาของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับเนื้อหาหลักสูตรของปีการศึกษา ซึ่งจะส่งผลสัมฤทธิ์และคุณภาพการเรียนของนักเรียนให้เป็นที่น่าพอใจและสามารถเรียนจบหลักสูตรตามวัตถุประสงค์และเป้าหมาย

สมพิศ วงษ์แหยม (2535 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องสภาพและการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดการประถมศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการส่งแบบสอบถามและสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างไปยังศึกษานิเทศก์จังหวัด และอำเภอที่หัวหน้างานพัฒนางานวิชาการ ผู้บริหารโรงเรียน หัวหน้าครูวิชาการ โรงเรียน ผลวิจัยพบว่า มีการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริม การปรับหรือเพิ่มรายละเอียดเนื้อหา การจัดทำเนื้อหา/ รายวิชาใหม่ การพัฒนาสื่อการเรียนการสอน และในการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริมในกลุ่มวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพเป็นการดำเนินการมากที่สุด โดยนำทรัพยากรท้องถิ่นที่เป็นทรัพยากรบุคคลมาใช้เป็นส่วนใหญ่ และพบว่าทรัพยากรด้านบุคคลเป็นปัญหาในเรื่องไม่มีเวลาว่างพอ

อังกุล สมคะเนย์ (2535 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่องสภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี โดยส่งแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ชนิดมี โครงสร้างไปยังศึกษานิเทศก์ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด/อำเภอและ กิ่งอำเภอ 25 คน ผู้บริหารโรงเรียน 308 คน ครูวิชาการโรงเรียน 308 คน ผลวิจัยพบว่า ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน และครูวิชาการโรงเรียน เห็นด้วยและนำภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของท้องถิ่นมาใช้พัฒนาหลักสูตรในลักษณะการปรับกิจกรรม การเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริม ด้วยวิธีการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นช่างฝีมือหรือช่างเทคนิคชาวบ้าน มามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียนและครูวิชาการโรงเรียน มีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ ไม่ได้รับการสนับสนุนในด้านนโยบายและการนิเทศติดตามผล ตลอดจนไม่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านและการพัฒนาหลักสูตร

กิตติพิศ ศิริสูตร (2537 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่าศึกษานิเทศก์อำเภอ และผู้บริหาร โรงเรียนส่วนใหญ่สนับสนุน ส่งเสริมครูผู้สอนให้ศึกษาและนำภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องคติ ความคิด ความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและการประกอบอาชีพของท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในลักษณะของการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม การปรับรายละเอียดเนื้อหา ปรับปรุงและเลือกใช้สื่อการเรียนการสอน โดยการเชิญเจ้าของ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่เป็นช่างฝีมือ ช่างเทคนิคชาวบ้าน และนิมนต์พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-6 โดยผู้บริหารโรงเรียน ส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนในด้านการเตรียมบุคลากร สถานที่ งบประมาณการจัดทำข้อมูลพื้นฐาน ติดตามประสานงาน จัดหาวัสดุหลักสูตร และดำเนินการนิเทศโดยการให้คำปรึกษา แนะนำเป็นรายบุคคล สำหรับปัญหาที่พบคือครูผู้สอนส่วนใหญ่ขาดงบประมาณและเอกสารในการค้นคว้า ผู้บริหารโรงเรียน และศึกษานิเทศก์ส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาคตะวันออก ผลการศึกษา พบว่าลักษณะภูมิปัญญาชาวบ้าน แบ่งประเภทสำหรับการวิจัยได้ 8 ประเภท ด้านคติความเชื่อ ด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านเกษตรพื้นฐาน ด้านสวัสดิการชุมชน ด้านการรักษาพื้นบ้าน ด้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน ด้านศิลปะพื้นบ้าน ด้านสิ่งแวดล้อม การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดกิจกรรม พบว่า 1. ด้านความรู้พื้นฐาน ด้านทักษะอาชีพ ด้านการข่าวสารข้อมูลอยู่ในระดับกลาง 2. ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นระดับที่ใช้มากที่สุดและพบปัญหาในการปฏิบัติ คือ ผู้ปฏิบัติขาดความรู้ความเข้าใจในด้านการพัฒนาหลักสูตรและจัดกิจกรรม 3. ด้านหัตถกรรมพื้นบ้านนำมาใช้ในระดั้มากและพบปัญหาคือเจ้าของภูมิปัญญาขาดทักษะในการถ่ายทอด

อำนาจ สุขสีเสียง (2538 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาศึกษาสภาพและปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการบริหารงาน โรงเรียนมัธยม สังกัดกรมสามัญศึกษาเขตการศึกษา 6 ผลการศึกษาพบว่า การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการบริหารงานโรงเรียน ประเภททรัพยากรบุคคล ได้แก่ พระ ผู้ปกครองนักเรียน ศึกษานิเทศก์ โดยเชิญมาเป็นวิทยากรให้ความรู้กับบุคลากร และให้การสนับสนุน ทางด้านงบประมาณ ประเภททรัพยากรทางวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่

วัด โรงเรียนมัธยมศึกษาใกล้เคียง โดยใช้เป็น สถานที่สำหรับอบรมพัฒนาบุคลากร ประเภท ทรัพยากรทางธรรมชาติ ได้แก่ ดินไม้ ใช้ตกแต่งบริเวณโรงเรียน และประเภททรัพยากรทาง สังคม ได้แก่ กิจกรรม วันสำคัญ โดยใช้เป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตร และสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ส่วนปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลที่เป็นทรัพยากร ไม่มีเวลาว่างพอ ขาดงบประมาณในการดำเนินการ แหล่งทรัพยากรมีจำนวนไม่เพียงพอและ อยู่ห่างไกลระยะเวลาที่ใช้ทรัพยากรไม่สอดคล้องกัน และขาดการวางแผนการใช้ทรัพยากร

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ (2539 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น กับกระบวนการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โดยตรวจสอบความคิดเห็น ของศึกษานิเทศก์จังหวัด ศึกษานิเทศก์อำเภอ ผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอนในโรงเรียนระดับ ประถมศึกษา มัธยมศึกษาทั่วประเทศเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปใช้ ในการจัดการเรียนและการสอนพบว่า ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอนส่วนใหญ่ ไม่ได้รวบรวมความรู้ประสบการณ์ของชาวบ้าน เพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน ส่วน โรงเรียนที่ได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ดำเนินการ โดยนำนักเรียน ไปศึกษาและเรียนรู้ในท้องถิ่น การนำเนื้อหาและกิจกรรม ที่เกี่ยวกับความรู้และประสบการณ์ ของชาวบ้านมาจัดการเรียนการสอน และเชิญชาวบ้านมาเป็นวิทยากร ซึ่งในระดับประถมศึกษา ส่วนใหญ่การดำเนินงานในกลุ่มการสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย และกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ ส่วนในระดับมัธยมศึกษาจะดำเนินการในวิชา สังคมศึกษา ภาษาไทย และวิชาการงานและอาชีพ สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่ขาด การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณ ครูผู้สอนมีภารกิจมากและ มีความรู้ในการนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านน้อย อีกทั้งวิทยากรท้องถิ่นมีความรู้ น้อยในการจัดกิจกรรมในการเรียนการสอน

ระนิต ฅ พัทลุง (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา ภูมิปัญญาด้านการเกษตร ของ หลน หมดดี ศึกษาด้านแนวคิด รูปแบบ คุณค่า และผลกระทบที่มีต่อสังคมภาคใต้ โดย การเก็บข้อมูลภาคสนามจากหลน หมดดี ครอบครัว ชาวบ้านใกล้เคียง ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ และสังเกต ผลการศึกษาพบว่า แนวความคิดเป็นปัจจัยสำคัญ คือ การเรียนรู้และเห็นคุณค่า จากการเกษตรเลี้ยงครอบครัวได้ การยึดมั่นต่อ คำสอนของศาสนาอิสลาม ทำให้เกิดแนวคิด ในการเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง ไม่ใช่ยาปราบศัตรูพืช หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมี ทำให้ครอบครัว มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน และยังรักษาสมดุลธรรมชาติ อีกด้วย

เอนก ยารังษี (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในงานวิชาการของโรงเรียนประถมศึกษาดีเด่น สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด การศึกษา เฉพาะกรณีจังหวัดพะเยา ผลการศึกษาพบว่า ทรัพยากรท้องถิ่นที่โรงเรียนประถมศึกษาดีเด่นนำมาใช้ในงานวิชาการ 1. ทรัพยากรบุคคล ได้แก่ ศึกษานิเทศก์ นักวิชาการครูอาจารย์จากสถานศึกษาอื่น และผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งนำมาใช้ในลักษณะขอคำปรึกษาและข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติเป็นวิทยากรในการให้ความรู้ 2. ทรัพยากรวัตถุที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ โสตทัศนอุปกรณ์สถานศึกษาอื่น นำมาใช้ในลักษณะของการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษา 3. ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ หิน แร่ และสัตว์ประเภทต่างๆ นำใช้ในลักษณะเป็นสื่อการเรียนการสอน 4. ทรัพยากรสังคม ได้แก่ วันสำคัญและวัฒนธรรมประเพณีนำมาใช้ในลักษณะให้ครูและนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมโดยตรง และจัดนิทรรศการ ส่วนปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นคือ 1. ปัญหาการใช้ทรัพยากรบุคคลที่ส่วนใหญ่ประสบ คือ ได้รับความร่วมมือจากบุคคลที่เป็นทรัพยากรน้อยกว่าที่ควร และบุคคลที่เป็นทรัพยากร ไม่มีช่วงเวลาไม่เอื้อหรืออำนวยความสะดวกการใช้ทรัพยากรและทรัพยากรมีปริมาณจำกัด 2. ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ขาดการอนุรักษ์เพื่อการศึกษา 3. ปัญหาการใช้ทรัพยากรสังคม คือ ทรัพยากรมีคุณภาพไม่เพียงพอที่จะใช้เป็นต้นแบบ

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ (2542 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน ผลการวิจัยพบว่า ทางโรงเรียนได้ดำเนินการมุ่งเน้นถ่ายทอดความรู้ในอดีตที่ถือว่าเป็นภูมิปัญญาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น โดยเฉพาะเรื่องอาชีพ และมีจำนวนน้อยที่ปลูกฝังทางด้านวัฒนธรรม มีความสนใจและความสามารถที่จะศึกษาค้นคว้าเพื่อนำมาประยุกต์กับวิทยาการสากล การนำผู้รู้ในท้องถิ่นมาร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารเป็นผู้มี บทบาทสำคัญยิ่งในการสร้างความสำคัญระหว่างโรงเรียนและชุมชน ตลอดจนช่วยแก้ปัญหาให้ครูผู้สอนในการพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอน ความรู้และประสบการณ์ของ ชาวบ้านในท้องถิ่นที่ครูผู้สอนได้นำมาสอดแทรกในการจัดการเรียนการสอน ส่วนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับจริยธรรม ศีลธรรม พิธีกรรมท้องถิ่น หรืออุทยานการศึกษา

ธิดารัตน์ พิมพ์ศรี (2543: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาอิสระเรื่อง ความต้องการ และสภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษอิสระ ปรากฏว่า หัวหน้าสถานศึกษา

มีความเห็นในเรื่องความต้องการและสภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียนระดับประถมศึกษา ดังนี้

1. ความต้องการในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียนระดับประถมศึกษา โดยใช้โรงเรียนและชุมชนเป็นศูนย์กลางอยู่ในระดับความต้องการมาก
2. สภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียนระดับประถมศึกษา ด้านบุคลากร ด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านงบประมาณ และด้านการจัดการ มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง

ครูผู้สอนเพศหญิง มีความเห็นในเรื่องความต้องการและสภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียนประถมศึกษา ดังนี้

1. มีความต้องการและสภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียนประถมศึกษา โดยใช้โรงเรียนและชุมชนเป็นศูนย์กลาง มีความต้องการอยู่ในระดับปานกลาง
2. สภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียนระดับประถมศึกษา ด้านงบประมาณ และการจัดการ มีปัญหาอยู่ในระดับมาก ด้านบุคลากร ด้านวัสดุอุปกรณ์ มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง

5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

ฮาร์ริส (Harris, 1990 : 177-178) ได้ทำการศึกษา การยอมรับขนบธรรมเนียมพื้นที่กลุ่มชนผิวดำ และการเกษตรกรรมของโลกที่สาม ใน 12 โปรแกรมที่ประเทศจาไมก้า ศึกษาด้านความต้องการความรู้ด้านเกษตรกรรมจากคนผิวดำความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเป็นเจ้าของฟาร์มเล็ก ๆ การฝึกประสบการณ์ที่ได้จากการทำงานในพื้นที่กลุ่มชนผิวดำ ความรู้พื้นฐาน และเทคนิควิธีที่ให้การพัฒนา โอกาสการพัฒนาแทนการตามหลังเทคโนโลยีพลึงที่ก่อให้เกิดคุณลักษณะบนพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ ความเหมาะสมในการทำฟาร์มเล็ก ๆ และขีดจำกัดด้านทรัพยากรบุคคล โดยมีตัวบ่งชี้ที่จะทำให้สำเร็จ คือ เทคนิควิธี นโยบายจากทางราชการ และกระบวนการศึกษาด้วยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การศึกษาเอกสาร และการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม ข้อค้นพบที่แสดงให้เห็นการประสบผลสำเร็จของกระบวนการที่ได้จากการยอมรับ คือข้อปลีกย่อยที่จะนำไปสู่การรวมนโยบายที่ต้องยึดเหนี่ยวติดกับขนบธรรมเนียม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของกิจกรรมและสิ่งอื่น ๆ

ประเด็นที่เป็นพลังที่ทำให้กลุ่มชนผิวดำยอมรับ คือ มีการควบคุมเล็กน้อย มีอำนาจในการตัดสินใจสูง และมีทรัพยากรที่เพียงพอจึงจะประสบผลสำเร็จของกิจกรรมในโครงการ

แฮกเกิล (Hackle. 1992 : 201) ได้ศึกษาความคลั่งไคล้และการซ่อนเร้นของผู้มีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือกลุ่มด้อยหลัง ความขัดแย้งระบบความยุติธรรม ของเยาวชนในเมลเบิร์น ประเทศออสเตรเลีย กับการปฏิบัติศาลเด็กและเยาวชนที่อื่นๆ ในออสเตรเลียและอเมริกาเหนือ ข้อเสนอแนะที่เมลเบิร์น มีระบบเงินเดือนของนักกฎหมายที่เหมาะสม มีประสิทธิภาพที่ให้คุณภาพประโยชน์แก่ลูกค้า ในขณะที่ระบบอื่นให้คุณภาพแก่นักกฎหมาย จากการทดสอบขั้นพื้นฐานในหนึ่งปี จากการสังเกตศาลเยาวชนในออสเตรเลีย มโนภาพเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การเจาะลึกในกลุ่มตัวอย่าง ข้อถกเถียงที่เป็นภูมิหลังที่มีประสิทธิภาพดีกว่า เพราะสิ่งแวดล้อมของศาลเด็ก ห้องพิจารณาคดีของศาลชั้นต้น คุณลักษณะของนักกฎหมาย ผู้ตัดสินคดี นักสังคมสงเคราะห์ และที่ปรึกษาการบริหาร

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ของท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งมีความสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น เป็นแบบแผนพฤติกรรม และบรรทัดฐานทางสังคมที่สะท้อนความเป็นอยู่ทางสังคมได้เป็นอย่างดี ซึ่งในปัจจุบันได้มีการส่งเสริมให้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน โรงเรียนและบุคลากรทางการศึกษาจึงต้องตระหนัก และให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนในช่วงชั้นที่ 3-4 ของจังหวัดหนองคาย จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะสร้างความตระหนักให้บุคลากรทางการศึกษาได้พัฒนาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนให้สอดคล้อง เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น